

Marian Tadeusz Mencil

Przywódcy polityczni: Mao Zedong, Zhou Enlai, Zhu De – przestrzeń współpracy i rywalizacji

Political leaders: Mao Zedong, Zhou Enlai, Zhu De –
cooperation and rivalry

Abstract

This lecture includes an attempt to answer the question: what the connection of Mao Zedong, Zhou Enlai and Zhu De was, and what conditions contributed to the fact that both Zhou Enlai and Zhu De did not share the fate of the political opponents of Mao Zedong, inter alia Liu Shaoqi, Wang Ming, Gao Gang and others. Recognizing the political reality of China of the period from the creation of the CPC to the death of the heroes, the synthetic approach shows their resumes, and an attempt was taken to involve the most important facts to answer the questions, inter alia about civil, war of national liberation, domestic and foreign policy of China implemented in accordance with the provisions of the Communist Party of China and the role of the heroes in shaping the cultural and civilisation order after the declaration of the establishment of the People's Republic of China.

Keywords: People's Republic of China, Communist Party of China, Guomindang, civil war, war of national liberation, cultural and civilizing reality of the PRC, political changes in the PRC, political cooperation and rivalry, leaders of the CPC and the PRC

Rocznice, zwłaszcza te „okrągłe”, skłaniają do refleksji nad znaczeniem postaci życia politycznego, stanowiąc jednocześnie właściwy moment do rozważań dotyczących ich roli w kształtowaniu rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej. W 2016 r. przypada 40. rocznica śmierci trzech wybitnych przedstawicieli chińskiego establishmentu: Zhou Enlai, który zakończył życie 8 stycznia 1976 r., Zhu De – zmarł 6 lipca 1976 r., zaś Mao Zedong – 9 września 1976 r. Poza zbieżnością roku śmierci, polityków tych łączyła działalność polityczna, w której Mao był postacią wiodącą, zaś Zhou

Mao Zedong – przewodniczący KPCh i ChRL i przewodniczący Centralnej Komisji Wojskowej – plakat ideologiczny z okresu „kultu Mao”.

Zhou Enlai – przewodniczący Rady Państwowej ChRL (premier), minister spraw zagranicznych ChRL

Zhu De – marszałek, naczelny dowódca Armii Czerwonej, Chińskiej Armii Ludowo-rewolucyjnej, minister obrony narodowej ChRL

i Zhu w okresie swojej aktywności politycznej pozostawali w cieniu przewodniczącego, wypełniając jednak niezwykle ważne zadania z obszaru polityki wewnętrznej, zagranicznej oraz obronnej Komunistycznej Partii Chin i Chińskiej Republiki Ludowej. O ile na temat działalności i prywatnego życia Mao Zedonga wydana w Polsce literatura przedmiotu jest obszerna¹, to osoby Zhou Enlaia i Zhu De nie doczekały się do tychczas opracowania monograficznego, pomimo że w wielu publikacjach wielokrotnie podkreślano ich polityczne zaangażowanie i znaczenie w kształtowaniu częstokroć trudnej i skomplikowanej rzeczywistości społeczno-politycznej i gospodarczej Państwa Środka.

W niniejszym wykładzie podjęto próbę przedstawienia działalności politycznej Zhou Enlaia i Zhu De oraz rozwiązania problemu istoty, niezwyklej jak na chińskie uwarunkowania w okresie budowy państwa komunistycznego, współpracy ich obu z Mao Zedongiem, który w okresie sprawowania władzy konsekwentnie eliminował wszystkich politycznych adwersarzy, nawet tych, którzy nie wykazywali szczególnego zaangażowania w bezpośredniej walce politycznej z przewodniczącym, lecz odważali się wyrażać odmienne poglądy na kształtowanie ówczesnej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej Chin. Co łączyły te trzy wielkie postaci chińskiej sceny politycznej okresu walki narodowyzwolenczej i rewolucji?

Zhou Enlai od utworzenia ChRL do końca życia utrzymał się na stanowisku premiera i ministra spraw zagranicznych, pomimo wielokrotnych prób jego eliminacji z życia politycznego, szczególnie w okresie „rewolucji kulturalnej”. Zhu De był głów-

¹ Na wymienienie zasługują opublikowane w Polsce prace biograficzne: Jung Chang, J. Halliday, *Mao*, tłum. P. Amsterdamski, Warszawa 2007; dr Li Zhisui, *Mao. Prywatne życie przewodniczącego*, tłum. Z. Zaczyn, Warszawa 2000; R. Terrill, *Mao. Biografia*, tłum. J.M. Głogoczowski, Warszawa 2001. Ważną pracą przedstawiającą proces kształtowania maoistowskiej polityki w latach 1956–1976 jest publikacja: W.J. Dziak, J. Bayer, *Mao. Zwycięstwa, nadzieje, klęski*, Warszawa 2007.

nym twórcą i dowódcą Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (ChALW), pełnił funkcję pierwszego ministra obrony narodowej ChRL, lecz nie ominęły go represje czasów rewolucji kulturalnej; za jednoznaczne opowiadanie się przeciwko upolitycznianiu armii został usunięty i represjonowany, ale jeszcze za życia Mao Zedonga został zrehabilitowany w 1972 r., po czym sprawował funkcję przewodniczącego Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (od 17 stycznia 1975 r. do śmierci).

Spośród trójki bohaterów niniejszego eseju postać Mao Zedonga jawi się najważniejszą. Jego koncepcje polityczne, określane często i niesłusznie mianem „ideologii”, nadal uważane są przez politycznych przywódców Chin za podstawę doktrynalną KPCh, legitymującą władzę tej partii, stanowiącą podbudowę ideologiczną koncepcji politycznych jego następców: Deng Xiaopinga, Jiang Zemina, Hu Jintao i Xi Jinpinga. Jeśli Komunistyczna Partia Chin jest uznawana za ucieleśnienie kolejnej dynastii rządzącej Państwem Środka z woli Niebios, a Mao jej założycielem, zaś kolejni przywódcy KPCh i ChRL, jako jego następcy przedłużają jedynie okres dynastycznych rządów. Mao z pewnością był przywódcą brutalnym i despotycznym, a jego decyzje przyczyniły się do śmierci milionów Chińczyków, jednak zauważyć należy, że rozpoczął okres swoich rządów w państwie rozbitym wewnątrz, w którym silnie oddziaływała tradycja, zdolna aż do 1911 r. utrzymać feudalny system stosunków społecznych. Zakończyła go rewolucja, a w jej konsekwencji powszechny chaos i terror *warlordów*, a następnie próba rekonstrukcji Chin zjednoczonych pod autorytarnymi rządami Jiang Jeshi. Mao rządził przez ponad ćwierć wieku i doprowadził do ponownej unifikacji wewnętrznej, wprowadził Chiny do nowoczesnego systemu stosunków międzynarodowych, gdzie ChRL zajęła miejsce w ONZ i Radzie Bezpieczeństwa ONZ, zaś państwo stało się mocarstwem nuklearnym, zdolnym do odparcia każdego agresora, stopniowo budującym własne zdolności ofensywne.

Mao Zedong **(Mao Tse-tung 26.12.1893–9.09.1976)**

Urodził się 26 grudnia 1893 r. w m. Shaoshan, w prowincji Hunan, w bogatej jak na chińskie warunki rodzinie chłopskiej, która zdobyła majątek dzięki spekulacjom zbożowym. Pierwsze lata nauki poświęcił studiom klasycznej literatury konfucjańskiej, lecz przerwał edukację w chwili wybuchu rewolucji antymandzurskiej w 1911 r. Zaciągnął się do regularnej armii, którą porzucił już po sześciu miesiącach. Następnie samodzielnie kontynuował naukę, a w latach 1912–1918 studiował w seminarium

nauczycielskim w m. Changsha – stolicy prowincji Hunan, gdzie uzyskał tytuł dyplomowanego nauczyciela.

Brał czynny udział w organizowaniu stowarzyszeń skupiających młodzież o poglądach lewicowych, a spośród ich szeregów rekrutowało się wielu znanych później członków KPCh. Założył Nowe Ludowe Towarzystwo Badań, a w 1920 r. Związek Młodzieży Socjalistycznej w Hunanie. W 1921 r. wziął udział w założycielskim I Zjeździe KPCh, a w 1922 r. jako przedstawiciel partii z Hunanu działał głównie w środowisku studenckim i robotniczym. W 1923 r., po utworzeniu sojuszu KPCh–Guomindang, został członkiem egzekutywy obu tych partii.

W 1925 r. rozpoczął działalność rewolucyjną wśród ludności wiejskiej prowincji Hunan, biorąc aktywny udział w tworzeniu tzw. „związków chłopskich”. Został także redaktorem „Tygodnika Politycznego”, organu ideowego Guomindangu. Następnie pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Ruchu Chłopskiego KC KPCh, a w 1927 r. był organizatorem chłopskich wystąpień społecznych, tzw. „powstania jesiennych zbiorów”. Jednocześnie był jednym z założycieli pierwszych oddziałów armii robotniczo-chłopskiej, działającej na terenie prowincji Hunan. Objął funkcję przewodniczącego Rewolucyjnego Komitetu Chłopów i Robotników i był współtwórcą pierwszej Rady Ludowej w Hunanie.

W latach 1927–1929, w czasie wzmoczonych powstań chłopskich, Mao kontynuował działalność organizatorską i został komisarzem politycznym armii tworzonej w górach prowincji Jiangxi. W tym czasie rozpoczęła się walka w kierownictwie KPCh, trwająca do 1935 r., o nową linię partii. Usunięci zostali Chen Duxiu (1879–1942) (jeden z założycieli KPCh i sekretarz generalny w latach 1921–1927) oraz Li Lisan (1899–1967), który kierował polityką partii w latach 1929–1931. W 1931 r. Mao stanął na czele Najwyższej Rady Republiki powołanej podczas Kongresu Rad Ludowych, a w 1935 r. przejął przywództwo w kierownictwie KPCh. Równocześnie pełnił funkcje przewodniczącego Chińskiej Republiki Radzieckiej, członka Wojskowego Komitetu Rewolucyjnego i inne. W okresie „wielkiego marszu” (1935 r.) rozprawił się z internacjonalistyczną grupą działającą w kierownictwie partii, z Wang Mingiem (1904–1974) na czele.

W 1942 r. w Yan'anie, podczas konferencji poświęconej zagadnieniom literatury, w cyklu przemówień o pracy kulturalnej Mao wyznaczył zadania stojące przed literaturą i sztuką w Chinach, czyniąc tym samym wstęp do odrzucenia kulturowo-cywilizacyjnego dorobku Państwa Środka. W 1945 r. podczas VII Zjazdu KPCh Mao Zedong przedstawił koncepcję systemu rządzenia, którego trzon stanowiła większość chłopska zorientowana we wspólnym froncie demokratycznych partii i klas społecznych. W 1948 r. ponownie wytyczył „linię generalną” partii, której głównym czynnikiem miała być rewolucja wielkich mas ludowych. W 1949 r. przedstawił „Obwieszczenie

o obecnej sytuacji w Chinach”, w którym sformułował zasadę stworzenia demokratycznego rządu Chin. Opublikował także pracę pt. *O dyktaturze demokracji ludowej*, zawierającą podstawowe tezy dotyczące charakteru władzy państwowej i frontu narodowego w ChRL. W tym samym roku, podczas pierwszej plenarnej Sesji Ogólnokrajowej Rady Ludowej Konsultatywnego Kongresu Politycznego, został wybrany na przewodniczącego Centralnego Rządu Ludowego.

Mao sprawował kolejno funkcje przewodniczącego KC KPCh, przewodniczącego Ludowej Konsultatywnej Rady Politycznej, przewodniczącego Centralnego Rządu Ludowego (do 1954 r.) oraz przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej (1954–1959). Od 1959 r. do śmierci w 1976 r. był jedynie przewodniczącym KPCh oraz honorowym przewodniczącym Ludowego Konsultatywnego Kongresu Politycznego, zaś od 1975 r. formalnie stał na czele sił zbrojnych.

W 1950 r. Mao Zedong udał się w pierwszą w swoim życiu podróż zagraniczną, której celem była Moskwa. Podczas wizyty, w jego obecności premier Zhou Enlai podpisał radziecko-chiński Układ o Wzajemnej Pomocy, Przyjaźni i Sojuszu.

Mao Zedong był inicjatorem dwóch wielkich kampanii i wielu innych o charakterze społeczno-politycznym i gospodarczym. Pierwszą była kampania „wielkiego skoku”, stanowiąca element maoistowskiej polityki „trzech czerwonych sztandarów” (linii generalnej partii, wielkiego skoku i komun ludowych). Fiasko kampanii ujawniło ogromne straty zarówno wśród ludności (śmierć głodową poniosło 30 mln ludzi), jak również w gospodarce państwa. Drugą wielką kampanią Mao była rewolucja kulturalna, której wiodącym hasłem była walka o nowy styl rządzenia i likwidację „czterech rodzajów staroci – starych idei, starej kultury, starych zwyczajów i starych nawyków”. Faktycznie kampania wymierzona była przeciwko politycznym przeciwnikom Mao Zedonga, reprezentujących proletariacko-internacjonalistyczną formację wewnątrz KPCh, oddanych idei współpracy ze Związkiem Radzieckim, których nie mógł Mao wyeliminować w czasie pomniejszych kampanii prowadzonych od początku przejęcia władzy w partii i państwie.

W polityce zagranicznej koncepcje Mao Zedonga ewoluowały od współpracy ze Związkiem Radzieckim i państwami socjalistycznymi, poprzez „teorię przenoszenia centrum rewolucji światowej z Zachodu na Wschód”, konflikt z Moskwą o pierwszeństwo w ruchu państw socjalistycznych, „teorię stref pośrednich”, koncepcję „światowej wojny ludowej”, teorię „trzech światów” i „koncepcji „wielkiego chaosu pod kopułą niebios” do sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi skierowanym na otwarty konflikt z ZSRR². Jednak przez cały okres rządów Mao ujawniała się jego wizja Chin wiel-

² Teorie polityki zagranicznej Mao Zedonga syntetycznie przedstawiono w pracy: K. Makowski, *Świat według Mao Zedonga. Doktrynalne podstawy chińskiej polityki zagranicznej (1949–1976)*, Toruń 2006.

komocarstwowych i przywrócenia Państwu Środka centralnego miejsca w międzynarodowym środowisku, jakie zajmowało w czasach największej świetności Chin cesarskich.

Mao Zedong przyczynił się do zainicjowania i aktywnego udziału w wielu konfliktach zbrojnych, wśród których wymienić należy m.in.: wojnę koreańską (1950–1953), zajęcie Tybetu (1950), konflikt z Tajwanem (1958), wojnę z Indiami (1962), konflikt zbrojny z ZSRR (1969).

Zhou Enlai **(Czou En-laj 5.03.1898–8.01.1976)**

Urodził się 5 marca 1898 r. w m. Huai'an (do 2001 r. Huaiyin) w prowincji Jiangsu, portowym mieście położonym nad Wielkim Kanałem, które posiada obecnie status prefektury miejskiej. Pochodził z zamożnej rodziny inteligentkiej i nabył wszechstronne wykształcenie podczas studiów w Nanjingu (Nankin) i Tianjinie (Tiencin). W latach 1917–1918 kontynuował studia na uniwersytecie w Tokio. Po powrocie do kraju zaangażował się w działalność rewolucyjnego Ruchu 4 Maja, za co został skazany na rok więzienia. Po zwolnieniu w 1920 r. wyjechał do Francji, gdzie do 1923 r. kontynuował studia w Paryżu, pracując równocześnie jako robotnik w zakładach Renaulta. Podczas pobytu we Francji poznał przyszłych aktywistów Komunistycznej Partii Chin, m.in. Li Lisana (1899–1967), Chena Yi (1901–1972), Nie Rongzhena (1899–1992), Je Jianyinga (1897–1986), w 1922 r. wstąpił do KPCh i został przewodniczącym biura sekcji europejskiej. Prześladowany za działalność komunistyczną Zhou przeniósł się do Niemiec, gdzie nadal pełnił funkcję partyjną i przyjął w szeregach KPCh przysięgłego dowódcę ChALW Zhu De, który studiował w tym czasie w Niemczech.

Po powrocie z Niemiec do Chin Zhou Enlai brał czynny udział w przygotowywaniu pierwszej wojny rewolucyjnej i „ekspedycji północnej” zorganizowanej przez Jang Jieshi (1887–1975), w ramach jednolitego frontu ludowego Guomindangu i KPCh. W latach 1925–1926 zajmował stanowisko sekretarza biura KC KPCh prowincji Guangdong-Guangxi, rejonu stanowiącego w tym czasie główny ośrodek walki rewolucyjnej w Chinach. Równocześnie pełnił funkcję komisarza politycznego Akademii Wojskowej Whampoa i dowodził I korpusem Armii Narodowo-Rewolucyjnej (ANR). W końcu 1926 r. pracował w Wydziale Organizacyjnym KC KPCh. W Szanghaju kierował powstaniami robotników, zaś podczas wojskowego zamachu zorganizowanego przez Jang Jieshi w 1927 r., uczestniczył w powstaniu zbrojnym w Nanchangu, a następnie w walkach rewolucyjnych w Guangzhou. Powróciwszy nielegalnie do Szanghaju, prowadził podziemną działalność rewolucyjną jako sekretarz wydziału organizacyjnego KC KPCh.

Podczas V Zjazdu KPCh w 1927 r. Zhou Enlai został wybrany na członka Komitetu Centralnego partii, a w czasie VI Zjazdu w 1928 r. – członkiem Biura Politycznego KC KPCh oraz sekretarzem Komitetu Centralnego Partii. Podczas VI Plenum Międzynarodówki Komunistycznej został wybrany na zastępcę członka Komitetu Wykonawczego tej organizacji. W latach 1934–1935 uczestniczył w „Długim Marszu”, którego celem była ewakuacja okrążonych sił KPCh z Ruijину, prowincja Jiangxi w południowo-wschodnich Chinach do prowincji Shaanxi w Chinach północno-zachodnich. Na szlak marszu wyruszyło ok. 90 tys. żołnierzy i 30 tys. cywilów, z których po przebyciu trasy długości ponad 12 tys. km, wiodącej przez jedenaście prowincji. Do Yan’anu – miejsca docelowego – dotarło zaledwie 33% stanu osobowego. W trakcie marszu, w styczniu 1935 r. w m. Zunyi, prowincja Guizhou, dokonano ponownego wyboru kierownictwa KPCh, na czele którego stanął Mao Zedong. Podczas marszu, którego średnie tempo wynosiło ok. 35 km dziennie, pokonano 18 pasm górskich, z których 5 pokrytych było wiecznym śniegiem, sforsowano 24 rzeki³.

W obliczu japońskiej agresji na Chiny, którą rozpoczął najazd japońskich oddziałów na teren Mandżurii w 1931 r., Zhou Enlai był jednym z inicjatorów ponownego utworzenia jednolitego frontu antyjapońskiego z Guomindangiem. W 1936 r. prowadził rokowania z Guomindangiem w sprawie tzw. „wypadków szańskich”, kiedy to oddziały dwóch guomindangowskich generałów aresztowały Jang Jieshi i przekazały go komunistom. Zhou zdecydowanie opowiedział się za uwolnieniem generalissimusa, a w jego efekcie przystąpił, jako przedstawiciel KPCh, do rokowań dotyczących działań KPCh i Guomindangu we wspólnym froncie antyjapońskim, zakończonym utworzeniem koalicji obu organizacji i zakończeniem działań zbrojnych guomindangowskich wojsk przeciwko jednostkom KPCh i Armii Czerwonej.

W latach 1937–1945 Zhou Enlai był przedstawicielem KPCh w koalicji z Guomindangiem, stacjonując w Chongqing w prowincji Sichuan. Jednocześnie był sekretarzem BP KC KPCh, któremu podlegały wszystkie organizacje partii na terenach zajętych przez Guomindang. W latach 1944–1946, jako przewodniczący delegacji KPCh, prowadził rozmowy z Guomindangiem w sprawie normalizacji stosunków wewnętrznych w Chinach, którym patronowali przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, m.in. gen. Patric Jay Hurley i George Marshall⁴. Po zerwaniu rozmów przez Jang Jieshi Czou wyjechał do bazy rewolucyjnej w Yan’anie.

W latach 1946–1949 Zhou Enlai koncentrował swoje działania przede wszystkim na budowie aparatu administracyjnego na terenach wyzwolonych. Po proklamowaniu 1 października 1949 r. Chińskiej Republiki Ludowej pełnił funkcję premiera, za-

³ J. Wielowski, *Zwycięska armia Chin*, Warszawa 1952, s. 86.

⁴ Szerzej: Z. Góralczyk, *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone (lipiec 1921–czerwiec 1950)*, Warszawa 1981, s. 119–294.

stępcy przewodniczącego Centralnego Rządu Ludowego i ministra spraw zagranicznych. W lutym 1950 r. na czele delegacji ChRL udał się do Moskwy, gdzie w obecności Mao Zedonga podpisał układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej między ZSRR i ChRL.

Wraz z premierem Indii, Jawaharlalem Neru (1889–1964), był współtwórcą tzw. „pięciu zasad pokojowego współistnienia” przyjętych podczas konferencji pokojowej w Bandungu (Indonezja – 18–24 kwietnia 1950 r.). Stanowiły one podstawę przyjętej deklaracji, w której zasady te rozwinęto w uchwalonych przez państwa niezaangażowane dziesięciu punktach⁵, wyrażających akceptację dla polityki pokojowego współistnienia.

W 1956 r. Zhou Enlai został ponownie wybrany podczas VIII Zjazdu KPCh na członka Biura Politycznego KC oraz zastępcę przewodniczącego Komitetu Centralnego Partii.

Podczas XI plenum KC KPCh w sierpniu 1966 r. opowiedział się po stronie Mao Zedonga i „rewolucji kulturalnej”, krytykując „rewizjonizm” Liu Shaoqi (1898–1969) i Deng Xiaopinga (1904–1989). Podczas XII plenum KC KPCh w 1968 r. nie został wybrany na stanowisko zastępcy przewodniczącego KC KPCh i zajął trzecie miejsce w partyjnej hierarchii za Mao Zedongiem i Lin Biao, lecz już w kolejnym roku powrócił ponownie na drugie miejsce – pierwsze niezmiennie do śmierci dzierżył Mao.

Zhu De **(Czu Te 1.12.1886 – 6.07.1976)**

Urodził się 1 grudnia 1886 r. w dużej i biednej rodzinie rolniczej osiadłej w m. Yilong położonej w północnej części prowincji Sichuan. Średnie wykształcenie zdobył dzięki finansowemu wsparciu wuja. Pomimo niechęci do tradycyjnego konfucjańskiego systemu edukacji, przystąpił do egzaminów powiatowej służby cywilnej, które zdał z powodzeniem (uzyskał stopień „xiucai”), jednak zdecydował się utrzymać ten fakt w tajemnicy przed rodziną i udał się do Chengdu, gdzie podjął studia na kierunku wychowania fizycznego, a po ich ukończeniu został nauczycielem. W 1908 r. wstąpił do Tongmenghui (Liga Związkowa) – chińskiej tajnej rewolucyjnej organizacji republikańskiej, która powstała w 1905 r. Za główny cel polityczny Liga stawiała obalenie mandżurskiej dynastii Qing i przekształcenie Chin w republikę, jednak nie wypracowała nigdy jednolitego programu, a jej struktura organizacyjna nie została zinstytucjonalizowana. W organizacji tej swoją karierę rozpoczęło wielu czołowych

⁵ Szerzej: P. Zieliński, *Konferencja w Bandungu – Trzeci Świat dochodzi do głosu*, <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/konferencja-w-bandungu-trzeci-swiat-dochodzi-do-glosu/>, odczyt z dnia 1.06.2011.

polityków XX-wiecznych Chin, m.in. Song Jiaoren (1882–1925), Jiang Jieshi, Huang Xing (1874–1916), Wang Jingwei (1893–1944), Hu Hanmin (1879–1936), Li Zongren (1890–1969), Dong Biwu (1886–1975). Z inicjatywy Ligi Związkowej wybuchło kilka antymandżurskich powstań, w tym najważniejsza – zakończona obaleniem monarchii – rewolucja *Xinhai* z 1911 r. Przed pierwszymi w dziejach Chin wyborami parlamentarnymi Liga Związkowa połączyła się z czterema innymi ugrupowaniami politycznymi (25.08.1912), które utworzyły partię narodową Guomindang, a jej przywódca został Song Jiaoren.

W 1908 r. Zhu De wstąpił do Akademii Wojskowej w Yunnan Kunming, którą ukończył w 1911 r. W tym samym roku wziął czynny udział w rewolucji *Xinhai*, angażując się w działalności tajnych stowarzyszeń, głównie Stowarzyszenia Triady i Stowarzyszenia Braci i Starszych, które udzielały rewolucjonistom znacznej pomocy. Do tego faktu niechętnie w przyszłości nawiązywali zarówno chińscy komuniści, jak też narodowcy⁶. Kolejne lata działalności Zhu związane były z militarystami; początkowo objął stanowisko oficera średniego szczebla, a następnie dowódcy brygady, stacjonując wraz ze swymi jednostkami przy granicy z Laosem i Wietnamem. W 1916 r. zmarł mentor Zhu De – działacz Ligi Związkowej, Ci E (1882–1916), który otwarcie wystąpił przeciwko Yuanowi Shikai (1859–1916) i stanął na czele 20 tys. armii, która w Sichuanie rozbiła 80 tys. armię Yuana Shikai (wydarzenie to uznano za początek rozpadu Chin i rozpoczęcie rządów *warlordów*). Zhu popadł w nałóg palenia opium i przez kolejne cztery lata nie udzielał się aktywnie w działalności politycznej oraz militarnej, poświęcając więcej czasu na studiowanie ideologii marksistowskiej i leninowskiej. Z nałogu wyszedł ok. 1920 r. podczas pobytu w Szanghaju, gdzie podejmował próby nawiązania współpracy z utworzoną w 1921 r. Komunistyczną Partią Chin, jednak ze względu na dotychczasowe związki z militarystami nie przyjęto go w szeregi partii.

W 1922 r. Zhu De wyjechał do Europy, gdzie podjął dalsze studia na uniwersytecie w Berlinie i Getyndze. Podczas pobytu w Niemczech poznał Zhou Enlaia, który należał już do europejskiej sekcji KPCh i za jego pośrednictwem i poręczeniem został przyjęty do partii. W lipcu 1925 r. udał się do Moskwy i podjął studia w Akademii Wojskowej. Do Chin powrócił w następnym roku. Obowiązywał już zawarty między KPCh i Guomindangiem jednolity front walki narodowowyzwoleńczej, zatem jako wykształcony dowódca wojskowy Zhu został mianowany dowódcą sił wojskowych Guomindangu – Armii Narodowo-Wyzwoleńczej. Jego przynależność do KPCh zachowano w tajemnicy, co pozwoliło mu na podjęcie szczególnych działań w kolejnych latach, po rozpadzie sojuszu KPCh – Guomindang. Zhu De wziął udział w powstaniu

⁶ R. Sławiński, *Tajne stowarzyszenia i Tajpingowie*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. idem, Kraków 2005, s. 54.

w Nanchangu, a po jego upadku przeszedł z niewielkim oddziałem na południe, gdzie dołączył do oddziałów Mao Zedonga, któremu następnie pomagał zorganizować bazy partyzanckie w prowincji Jianxi w latach 1927–1934. Był faktycznym dowódcą wojskowym chińskich komunistów (mówiono wtedy o „oddziałach Zhu-Mao”), a od 1931 r. zasiadał w Biurze Politycznym KPCh. W okresie „długiego marszu” poparł konkurenta Mao, Zhanga Guotao, lecz po osiągnięciu celu w Yan’anie i objęciu przez Mao funkcji przewodniczącego KPCh ponownie przeszedł na jego stronę. W czasie wojny z Japonią w latach 1937–1945 dowodził Armią Czerwoną pod nazwą 8. Armii, która weszła w skład sił narodowych wspólnego frontu KPCh–Guomintang utworzonego w ramach sojuszu antyjapońskiego. W czasie wojny domowej 1946–1950 był głównodowodzącym Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej walczącej z Guomindangiem.

W 1955 r. został pierwszym z dziesięciu marszałków ChRL i pierwszym ministrem obrony ChRL. W latach 1954–1959 zajmował stanowisko wiceprzewodniczącego ChRL, a w latach 1956–1966 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego KPCh.

W okresie rewolucji kulturalnej za odmowę upolitycznienia armii został odsunięty od funkcji kierowniczych i represjonowany. Nigdy jednak nie ugiął się przed atakami i nie złożył samokrytyki; podczas IX Zjazdu KPCh w 1969 r. wystąpił z jednoznaczoną krytyką rewolucji kulturalnej. Dzięki wstawiennictwu Zhou Enlaia, po śmierci Chen Yi w 1972 r., jeszcze za życia Mao Zedonga, został zrehabilitowany i powrócił do działalności politycznej. W okresie od 17 stycznia 1975 r. do śmierci – 6 lipca 1976 r. – sprawował funkcję przewodniczącego Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych, będąc w tym czasie formalnie głową państwa. Pomimo odsunięcia go od wykonywania obowiązków, formalnie nigdy nie został zdjęty z zajmowanego stanowiska przewodniczącego SK OZPL i nikomu innemu w tym czasie funkcji tej nie powierzono.

Analizując najnowsze dzieje Chin zauważa się, że początek współpracy między Mao Zedongiem, Zhou Enlaiem i Zhu De wiąże się z okresem podjętej próby budowy nowego ładu społeczno-politycznego w tym państwie, który nastąpił bezpośrednio po rewolucji Xinhua, powstaniu Republiki Chin, utworzeniu Komunistycznej Partii Chin i pierwszych działaniach partii komunistycznej w budowaniu rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej tego państwa. Czynnikiem oddziałującym bezpośrednio na działalność trzech bohaterów wykładu było zawiązanie sojuszu między KPCh i Guomindangiem w celu wspólnego prowadzenia walki z imperializmem, a w późniejszym okresie przeciwdziałaniu japońskiej agresji. Ostatecznie współpraca ta została ugrun-

towana w czasie wojny domowej i walki z Guomindangiem o przejęcie władzy w państwie i budowy podstaw społeczno-politycznych, w warunkach zmian ustrojowych.

W wyniku zamachu stanu przeprowadzonego w 1927 r., władzę w Guomindangu przejął Jiang Jieshi, który skierował oddziały swojej armii przeciwko strajkującym robotnikom w Szanghaju i wspierających ich przedstawicieli KPCh. W nocy z 11 na 12 kwietnia 1927 r. aresztowano ok. 1000 osób, głównie robotników i komunistów. W wyniku starć z protestującymi tysiące z nich zostało zabitych. Działania Jianga wspierały oddziały Zhang Zuolina (1875–1928), militarysty z Pekinu sprawującemu w tym czasie funkcję premiera rządu pekińskiego dzięki znacznej pomocy służb specjalnych Japonii. W konsekwencji jego działań aresztowano w Pekinie wielu działaczy KPCh i 28 kwietnia 1927 r. stracono. Podobnie zostały spacyfikowane miasta: Guangzhou i Wuhan, w których równie krwawo rozprawiano się z komunistami i protestującymi robotnikami⁷.

Akcja Jiang Jieshi przeciwko ruchowi robotniczemu i działaczom komunistycznym spowodowała rozpad sojuszu Guomindang-KPCh, a Zhu De otrzymał rozkaz przegrupowania dowodzonych oddziałów i skierowanie ich przeciwko powstaniu w Nanchangu, które wybuchło 1 sierpnia 1927 r. z inspiracji KPCh. Sekretarzem frontowego komitetu KPCh, kierującego powstaniem został Zhou Enlai. Do powstańców, poza Zhu De, dołączyli dwaj dowódcy armii guomindangowskiej – Ye Weixun (1896–1946) i He Long (1896–1969) wraz ze swoimi oddziałami, których liczebność po połączeniu wynosiła ok. 30 tys. żołnierzy. W nocy z 31 lipca na 1 sierpnia jednostki He Longa, Ye Weixuna i Zhu De rozpoczęły działania w mieście⁸. Powołano Komitet Rewolucyjny, w skład którego weszli m.in. Zhu De, Zhou Enlai, He Long, Guo Moruo (1892–1978). Dzień 1 sierpnia 1927 r. obchodzony jest w Chinach jako rocznica utworzenia Armii Czerwonej, która od czerwca 1946 r. przyjęła nazwę Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza⁹. Pierwszym dowódcą naczelnym ChALW został He Long, a szefem sztabu Liu Bocheng (1892–1986). Brak poparcia ze strony robotników Nanchangu oraz w wyniku kontrakcji sił Guomindangu, a także zbrojnego sprzeciwu części wojsk uczestniczących w rebelii, 5 sierpnia armia powstańcza została zmuszona do wycofania się z miasta. Oddział Zhu De przedarł się do północnej części Guangdongu, gdzie dokonano przegrupowania, a po regeneracji sił skierował się do południowej części Hunanu, gdzie rozpoczął działalność ukierunkowaną na uzyskanie poparcia lokalnych chłopów.

⁷ W.I. Głunin, *Rewolucja narodowa (1925–1927)*, [w:] *Najnowsza historia Chin*, red. G.W. Astafiew, W.N. Nikiforow, M.I. Sładkowski, Warszawa 1976, s. 156–159.

⁸ W. Olszewski, *Od Ruijina do Yan'anu. Ruch komunistyczny w Chinach w latach 1921–1936*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. R. Sławiński, Kraków 2005, s. 140–141.

⁹ W. Rodziński, *Chiny w ogniu. Rewolucja w latach 1925–1927*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 189.

W styczniu 1928 r. z oddziałów Zhu De utworzono tzw. IV Armie Czerwoną¹⁰, a 7 sierpnia 1927 r. odbyła się tajna narada KC KPCh, podczas której podjęto decyzję o usunięciu Zhen Duxiu (1879–1942) i jego zwolenników od kierowania partią i przyjęto założenia rozwoju działalności rewolucyjnej wśród ludności wsi i zorganizowania zbrojnych powstań na bazie żywiołu chłopskiego. Tymczasowym sekretarzem generalnym KC KPCh wybrany został Qu Qiubai (1899–1935).

Realizując decyzje KC KPCh jesienią 1927 r. Mao Zedong przygotował i przeprowadził powstanie chłopskie w prowincji Hunan, znane jako „powstanie jesienno-urodzaju”¹¹, w efekcie którego zaczęły powstawać uzbrojone oddziały chłopskie, które w kwietniu 1928 r. wycofały się do południowych okręgów prowincji Jiangxi. Oddziały Mao Zedonga rekrutowały się głównie z resztek oddziałów chłopskich oraz band utrzymujących się z grabieży wsi i liczyły ok. 2 tys. ludzi. Z sił tych zbudował Mao tzw. 1. dywizję Armii Robotniczo-Chłopskiej, która działała w okolicach głównie w celu pozyskania podstawowych środków utrzymania. Utworzono stałą bazę w Jingganghan, gdzie w tym samym miesiącu oddziały Mao Zedonga połączyły się z armią Zhu De, w której funkcję komisarza politycznego pełnił Chen Yi (1901–1972), a jednym z oficerów był Lin Biao (1907–1971). Stopniowo rosła liczebność oddziałów; do końca roku osiągnęły one stan ok. 10 tys. ludzi¹². Podczas wiecu zorganizowanego z okazji połączenia oddziałów Mao ogłosił, że jest komisarzem partyjnym, a Zhu dowódcą „Czerwonej Armii Mao i Zhu”¹³.

Mao Zedong i Zhu De pochodzili ze wsi, co ułatwiało im rozmowy z miejscowymi chłopami, jednak Zhu nie dorównywał mu inteligencją. Zhu De był jednak doskonałym i nieskomplikowanym żołnierzem i dowódcą, rozumiejącym wojsko i umiejącym dotrzeć do żołnierzy, z którymi łatwo nawiązywał kontakt i będąc wobec nich bardzo bezpośrednim, np. jadał z nimi i maszerował, dźwigał plecak i karabin, chodził w słomianych sandałach i bambusowym kapeluszu. Jednak Zhu potrafił być bezwzględny i brutalny wobec przeciwników. Bezkompromisowo palił wioski i rozkazywał likwidować chłopów okazujących przychylność dla Guomindangu. Nie oszczędzał także własnych żołnierzy, którzy odważyli sprzeciwić się jego represyjnym decyzjom¹⁴. Mao preferował pracę nad ogólnymi założeniami i potrzebował utalentowanego dowódcy. Zhu uświadamiał sobie, że Mao zbyt często „ideologizuje”, lecz wyczuwał, że armia potrzebuje propagandowego bodźca i ideologicznego przywódcy, wszak przybywał do Mao jako pokonany. „Każdy z nich czerpał siłę z drugiego w niepewnych

¹⁰ M.R. Sławiński, *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 1987, s. 28.

¹¹ G. Jaszński, *Narodziny Chin ludowych*, Warszawa 1950, s. 76.

¹² J. Wielowski, op.cit., s. 45.

¹³ Jung Chang, J. Halliday, op.cit., s. 75.

¹⁴ M. Klimecki, *Pekin–Szanghaj–Nankin 1937–1945*, Warszawa 2008, s. 67.

momentach dziejów KPCh. (...) Pojawiło się określenie «Zhu-Mao», które dwadzieścia lat później uchodziło wśród dziesiątków milionów Chińczyków za nazwisko jednego bohatera¹⁵. Wymawianie nazwiska Zhu jako pierwszego wskazywało, że w tym okresie jego osoba cieszyła się większą popularnością niż Mao, a także na ich wzajemną rywalizację, co przyczyniło się m.in. do wykreowania przez Mao Zedonga innego dowódcy, Lin Biao, który w latach 50.–60. odegrał istotną rolę w kształtowaniu polityki i charakteru Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej, po przejściu z inspiracji Mao zwierzchnictwa nad armią.

Podczas gdy żołnierze Mao Zedonga i Zhu De, mimo katastrofalnego stanu zaopatrzeniowo-logistycznego zaplecza, walczyli o przeżycie w górzystych terenach Hunanu i Jiangxi, część przywódców KPCh zdołała wyjechać do Moskwy, gdzie w czerwcu 1928 r. odbywał się VI Zjazd Partii. W przyjętym programie podjęto decyzję o przeprowadzeniu rewolucji agrarnej pod kierownictwem proletariatu, jednak główny nacisk położono na odbudowę i rozwój rozbitego ruchu robotniczego; postawiono zatem na rewolucję, której centralnymi ośrodkami miały stać się wielkie miasta. Podczas zjazdu dokonano wyboru nowego Biura Politycznego KC KPCh. Na czołowe miejsce zaczął wysuwać się Li Lisan (1899–1967), zdecydowany zwolennik rozwoju rewolucji w ruchu robotniczym. Pomimo że podczas zjazdu Zhou Enlai w sprawozdaniu wojskowym wskazywał, że oddziały Mao cechuje „częściowo rozbójniczy charakter”, to jednak zyskał on poparcie Stalina, który uważał go za właściwą osobę, którą będzie mógł wykorzystać i kontrolować.

W lipcu 1928 r. grupa oficerów armii Guomindangu, którzy byli zakonspirowanymi członkami KPCh, pod kierownictwem Peng Dehuai (1898–1974), dokonała udanego przewrotu, skłoniła oddziały liczące ok. 20 tys. żołnierzy do przejścia na stronę Armii Czerwonej i podporządkowania Mao Zedongowi i Zhu De. Rozpoczęto także budowę baz rewolucyjnych, których do wiosny 1930 r. powstało 15, dysponujących siłą ok. 60 tys. żołnierzy. Stopniowo Armia Czerwona przekształcała się w zdyscyplinowaną i upolitycznioną siłę, przejmując główny ciężar walki rewolucyjnej¹⁶. W kolejnym roku Zhu De mianowany został dowódcą Armii Czerwonej, a jej liczebność osiągnęła ok. 200 tys. żołnierzy.

W tym czasie Mao i Zhu budowali wzajemne zaufanie, które pogłębiły straty jakie ponieśli osobiście w wyniku działań reżimu guomindangowskiego. Zhu stracił żonę, a Mao żonę i siostrę. Przyczyniały się do tego także wspólne działania i doskonały kunszt strategiczny Zhu, dzięki któremu dowodzone przez niego oddziały Armii Czerwonej zdolne były do odpierania natarć przeważających wojsk Jiang Jieshi, które czterokrotnie przeprowadzały nieudane ekspedycje przeciwko utworzonemu przez

¹⁵ R. Terrill, op.cit., s. 125; Jung Chang, J. Halliday, op.cit., s. 73–74.

¹⁶ W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 634.

KPCh Centralnemu Rejonowi Radzieckiemu z siedzibą w Ruijianie. Wcześniej Mao i Zhu nie poparli polityki Li Lisana, którą poddali zdecydowanej krytyce i odmówili udziału w walkach o miasta, a w konsekwencji wycofali swoje oddziały w południowe rejony prowincji Jiangxi¹⁷. Za nieudaną kampanię zdobycia Changsha – stolicy prowincji Hunan, Li Lisan zapłacił utratą zajmowanego stanowiska, a kierownictwo w KPCh przejęła grupa tzw. „dwudziestu ośmiu bolszewików”¹⁸, którzy po studiach w Związku Radzieckim powrócili do Chin. Ich działalność sprowadzała się głównie do rozpowszechniania haseł rewolucyjnych. Nigdy nie przyczynili się do ukształtowania platformy dla ruchu masowego, pozostając przez większość czasu pozostając w ukryciu¹⁹. Li Lisan nie został represjonowany i żył do czasu rewolucji kulturalnej, podczas której poniósł śmierć w wyniku stosowanych wobec niego tortur. Wstrząsy w kierownictwie partii wzmocniły pozycję baz i rozbudowały autorytet Mao Zedonga i Zhu De. W wysłanym do Moskwy raporcie Zhou Enlai, który dostrzegając pozytywne perspektywy budowanych przez Mao i Zhu podstaw organizacyjnych nowego państwa dołączył do nich w Ruijianie, wskazywał że ich oddziały wojskowe oraz jednostki Peng Dehuaia stanowiły trzon sił zbrojnych partii²⁰. Do Centralnego Rejonu Radzieckiego Czou przybył z pełnomocnictwami KC KPCh ustanawiającymi go zwierzchnikiem władz w rejonie, co wywołało napięcie między nim a Mao Zedongiem, Zhu De i ich zwolennikami.

¹⁷ Ł. Gacek, *Chińskie elity polityczne XX wieku*, Kraków 2009, s. 113.

¹⁸ Do dzisiaj grupa „dwudziestu ośmiu bolszewików” nie została jednoznacznie zidentyfikowana. Członkowie frakcji „28 bolszewików” realizowali otrzymywane z Moskwy wytyczne Kominternu. Reprezentowali dogmatyczne i prosowieckie poglądy. Wykazali ortodoksyjne podejście do marksizmu, nie licząc się z chińskimi uwarunkowaniami kulturowo-cywilizacyjnymi, wyrażającymi się w wiejskiej specyfice Państwa Środka, dążąc za wszelką cenę do wywołania rewolucji proletariackiej w miastach. Efektem tej działalności były nieustanne wybuchy tłumionych przez wojska Guomindangu niewielkich lokalnych zrywów zbrojnych, co doprowadziło siły komunistyczne na skraj klęski. Po rozbiciu przez wojska guomindangowskie baz komunistycznych na południu Chin i rozpoczęciu „długiego marszu” stracili na znaczeniu na rzecz grupy skupionej wokół Mao Zedonga, Czu De i Zhou Enlaia i.in. zwolenników maoistowskiej koncepcji rewolucji, proponującej strategię partyzanckiej wojny ludowej. Na konferencji w Zunyi w styczniu 1935 r. zostali odsunięci, a na przywódcę partii został wybrany Mao. Uważa się, że w skład grupy „28 bolszewików” wchodziło: Wang Ming, Meng Qinshu, Bi Gu, Zhang Wentian, Wang Jiaxiang, Yang Shankun, Chen Changhao, Du Zuoxiang, Shen Zemin, Zhang Qinqiu, He Kequan, Kai Feng, Zia Xi, He Zishu, Sheng Zhongliang, Wang Baoli, Wang Shengrong, Wang Yuncheng, Zhu Agen, Zhu Zishun, Sun Jimin, Song Panmin, Chen Yuando, Li Zhusheng, Li Yuanjie, Wang Shengdi, Xiao Tefu, Yin Jian. Wszyscy oni byli celem represji i eliminacji Mao Zedonga. Por. T. Kampen, *Mao Zedong, Zhou Enlai and the evolution of the Chinese communist leadership*, Copenhagen 2000, s. 11–12.

Por. http://www.wikiwand.com/en/28_Bolsheviks, dnia 02.08.2016; <http://dictionary.sensagent.com/28%20bolsheviks/en-en/>, odczyt z dn. 2.08.2016.

¹⁹ J.K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 281.

²⁰ J. Fenby, *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi*, tłum. J. Wąsiński, J. Wołk-Łaniewski, Kraków 2009, s. 325.

Zdobycze wojenne przyczyniały się do rozbudowy arsenału zbrojeniowego Armii Czerwonej, która rosła w siłę dzięki werbowaniu żołnierzy spośród pojmanych jeńców i środowiska chłopskiego, przyciąganego reformami agrarnymi, nowym stylem rządów i prawa stosowanego na wzór radziecki. Zwyciężała maoistowska koncepcja prowadzenia walki partyzanckiej i starożytnych wojennych zasad mistrza strategii wojennej Sun Zi i konfucjańskie zasady zarządzania osadzone na połączeniu maoistowskiej teorii i praktyki Rosły szeregi KPCh i Armii Czerwonej.

W listopadzie 1931 r. w Ruijinie odbył się I zjazd chińskich okręgów wyzwolonych na południu Chin, w którym uczestniczyło 620 delegatów. Podjęto uchwałę o utworzeniu Chińskiej Republiki Rad. Przewodniczącym tymczasowego rządu wybrano Mao Zedonga, a jego zastępcami Zhang Guotao (1897–1979) i Xiang Ying (1895–1941). Zhu De objął stanowisko naczelnego dowódcy Chińskiej Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej i przewodniczącym Rewolucyjnej Rady Wojennej. Jego zastępcami zostali Wang Jiaxing i Peng Dehuai, zaś kadry szkolono w powołanej akademii wojskowej, działającej na wzór guomindangowskiej szkoły oficerskiej Whampoa²¹. Zadaniem Zhu było przeprowadzenie reorganizacji rewolucyjnych sił zbrojnych i nadanie jej charakteru regularnej armii oraz intensyfikacja wojny partyzanckiej na obszarach kontrolowanych przez armie Guomindangu²².

Entuzjazm przywódców partii prowadził ich do formułowania koncepcji szerokiej kampanii mającej na celu zjednoczenie poszczególnych rejonów kontrolowanych przez KPCh w Chinach środkowych, zaś Mao konsekwentnie preferował walki partyzanckie, cofanie się i działanie małymi oddziałami. W celu ustalenia taktyki walki Armii Czerwonej w sierpniu 1932 r. Biuro KC Centralnego Rejonu Radzieckiego zwołało rozszerzoną naradę, podczas której odrzucono koncepcje Mao, a jego samego usunięto z kierownictwa armii. W tych warunkach, na przełomie lat 1932 i 1933, Komitet Centralny KPCh zdecydował o przeniesieniu swojej siedziby do Ruijiana, a na prośbę władz partii przybył tam również wysłannik Kominternu Otto Braun (1900–1974), niemiecki doradca wojskowy²³.

Wiosną 1933 r. Jiang Jeshi rozpoczął przygotowania do piątej operacji wojskowej przeciwko Centralnemu Rejonowi Radzieckiemu, a w jego sztabie generalnym pojawili się doradcy niemieccy, którymi kierował emerytowany generał Hans von Seeckt (1866–1936). Niemieccy doradcy przygotowali plan okrążenia i stopniowego zacieśniania pierścienia, przy jednoczesnej budowie umocnień, a Jiang zdołał do tej ope-

²¹ Ibidem, s. 120, 122.

²² M.W. Russell, *From Imperial Soldier to Communist General: The Early of Zhu De and His Influence on The Formation of The Chinese Red Army*, Washington 2009.

²³ O. Braun, *Chińskie zapiski 1932–1939*, tłum. W. Kozaczuk, Warszawa 1976, s. 56 i n.

racji skierować armię liczącą ok. 500 tys. żołnierzy doskonale wyposażonych dzięki wsparciu państw imperialistycznych. Kampanię rozpoczęto w październiku 1933 r. i trwała 12 miesięcy²⁴, po czym kontynuowano działania na linii wycofywania się jednostek KPCh.

Wobec zagrożenia, z którym walka skazana była na porażkę, we wrześniu 1934 r. przywódcy KPCh podjęli decyzję o konieczności relokacji, a tym samym wyrwania się z okrążenia i połączenia z innymi oddziałami operującymi na innych obszarach. Powołano Polową Armię Czerwoną 1. Frontu, liczącą ok. 100 tys. ludzi (żołnierzy, działaczy KPCh i funkcjonariuszy instytucji powołanych do prowadzenia działalności administracyjno-gospodarczej na obszarze Centralnego Rejonu Radzieckiego), a jej dowództwo powierzono Zhu De, zaś przewodniczącym Rady Wojskowej KC KPCh i komisarzem politycznym został Zhou Enlai. 16 października rozpoczęto udane przełamywanie okrążenia; oddziały opuściły zajmowane terytorium i wyruszyły w tzw. „długi marsz”²⁵.

Marsz trwał 368 dni. Pokonując średnio ok. 35 km dziennie przebyto trasę ponad 12 tys. km wiodącą przez 12 prowincji. Podczas ewakuacji jednostki musiały pokonać liczne mokradła, 18 łańcuchów górskich, z których szczyty pięciu pokrywał wieczny śnieg oraz 24 rzeki, wśród których największe to Yangze i Dadu, a także odparać ataki sił guomindangowskich, które skierowały przeciwko nim ok. 300 samolotów i lokalne wojska. Ostatecznie osiągnięto cel, którym były tereny prowincji Shaanxi w Chinach północnych i utworzono tymczasową stolicę w m. Bacan, a docelową w m. Yan'an²⁶. W literaturze przedmiotu podaje się znacznie zróżnicowaną liczbę ewakuujących się osób. Wskazuje się na 85 tys., a nawet 300 tys. ludzi, przy czym tych, którzy przeżyli wędrówkę i dotarli do Yan'anu szacuje się na ok. 3–10 tys.²⁷ W świetle poniesionych strat trudno ocenić „długi marsz” jako sukces komunistów, którzy w kolejnych latach nadali mu legendarny, prawie mityczny charakter i najważniejsze osiągnięcie od utworzenia KPCh do zwycięstwa nad Guomintangiem i ogłoszenia powstania ChRL. To że „długi marsz” nie zakończył się całkowitą klęską, w dużej mierze komuniści zawdzięczali sprzyjającemu otoczeniu: lokalni militariści zainteresowani byli jak najszybszym opuszczeniem ich terenów przez oddziały Armii Czerwonej, a miejscowa ludność, niechętna narodowcom, wydatnie wspierała uciekinierów dostarczając żywność, pomagając w działaniach logistycznych, stanowiła także

²⁴ M.R. Sławiński, op.cit., s. 37.

²⁵ A.M. Grigoriew, *Walka rewolucyjna w Chinach pod hasłem rad (1928–1937)*, [w:] *Najnowsza historia Chin*, red. G.W. Astafiew, W.N. Nikiforow, M.I. Sładkowski, Warszawa 1976, s. 230–231.

²⁶ M.R. Sławiński, op.cit., s. 38.

²⁷ Por. W. Olszewski, op.cit., s. 144; J.K. Fairbank, op.cit., s. 284–285; O. Braun, op.cit., s. 149, 155, 266; J. Polit, *Chiny*, Warszawa 2004, s. 152.

źródło pozyskiwania nowych rekrutów, którzy uzupełniali straty w składzie oddziałów, aczkolwiek i tak niewystarczających dla osiągnięcia pełnego składu. Nie do przecenienia jest także rola Mao Zedonga, którego fortele pozwoliły na uniknięcie klęski w walkach z oddziałami Jiang Jieshi²⁸ oraz fakt że prowadzona przez rok akcja ewakuacji przyczyniała się do utworzenia z weteranów „długiego marszu” arystokracji chińskiej rewolucji, a także zawiązania bliskiej współpracy między Mao Zedongiem i Zhou Enlaiem, trwającej przez wiele kolejnych lat, pomimo że wielokrotnie różnili się co do różnych spraw z zakresu polityki wewnętrznej i zagranicznej.

Podczas „długiego marszu”, na początku stycznia 1935 r., ekspedycja dotarła do m. Zunyi (północna część prowincji Guizhou w południowych Chinach) i dzięki zastosowanemu fortelowi przejęła kontrolę nad miastem. W dniach 15–17 stycznia, na żądanie Mao Zedonga i jego zwolenników, zwołano rozszerzoną radę Biura Politycznego. W naradzie udział wzięli przedstawiciele BP KC KPCh i wybrani przedstawiciele Armii Czerwonej, niepełniący statutowych funkcji w KC KPCh, którym wbrew obowiązującym zasadom udzielono prawa do wystąpienia i głosowania. W wyniku przeprowadzonej krytyki poniesionej porażki, za którą Mao obciążał Bo Gu (1907–1946) i Ottona Brauna. Wysuwał oskarżenia, jakoby utrata Centralnego Rejonu Radzieckiego w prowincji Jiangxi była skutkiem zaniechania strategii, którą popierał on i Zhu De. W oskarżeniach wspierał go Peng Dehuai. Mao zręcznie pomijał w oskarżeniach Zhou Enlaia, który formalnie był głównym odpowiedzialnym pełniąc w tym czasie najwyższą funkcję partyjną spośród zebranych. Było to jednoznaczne zaproszenie ze strony Mao do zawarcia cichego układu, zaś Zhou zaryzykował jego przyjęcie, czego wyrazem było złożenie przez niego rezygnacji ze stanowiska w kierownictwie partii. Po raz pierwszy, lecz nie ostatni w swojej karierze, przedstawił samokrytykę, przyjmując do wiadomości, że wdrożona przez niego strategia okazała się niewłaściwa²⁹. Mao Zedong został włączony do składu Sekretariatu KC KPCh, pełniącego wówczas rolę stałego komitetu Biura Politycznego KC KPCh. Objął też stanowisko szefa komisji wojskowej, dzięki czemu uzyskał możliwość bezpośredniego wpływu na działalność tego organu partii. W konsekwencji tych działań wkrótce rozwiązano nieformalną grupę zajmującą się sprawami politycznymi i wojskowymi, do której należeli Bo Gu, Otto Braun i Zhou Enlai. Na stanowisko sekretarza generalnego partii powołano Zhang Wentiana (1900–1976)³⁰, zaś Mao Zedong, Zhou Enlai i Wang Jiaxiang

²⁸ R. Terrill, op.cit., s. 158.

²⁹ J. Fenby, op.cit., s. 366–367.

³⁰ Zhang Wentian uznawany jest za jednego z grupy „28 bolszewików”. Początkowo był zdecydowanym przeciwnikiem Mao Zedonga, jednak podczas „długiego marszu” zmienił orientację i stał się jego zwolennikiem. Za krytykę koncepcji „wielkiego skoku” był represjonowany w okresie rewolucji kulturalnej. Zmarł w 1976 r.

(1906–1974) przejęli przywództwo nad armią. Dowódcą Armii Czerwonej nadal pozostawał Zhu De³¹.

W czasie „długiego marszu” na drugą pozycję w KPCh wysunął się Zhou Enlai, którego cechy osobiste pozwoliły mu na utrzymanie tej pozycji przez wiele kolejnych lat. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że był on niezwykle wytrwałym i upartym, zdyscyplinowanym fanatycznym komunistą, bezwzględny urzędnikiem partyjnego aparatu. Wykazywał przy tym cechy dobrego administratora i doskonałego organizatora, którego Moskwa wskazywała na przywódcę chińskich komunistów, widząc w nim osobę, którą można kontrolować i odpowiednio ukierunkowywać dzięki jego niezawodnemu posłuszeństwu³². Obdarzony wyjątkowym talentem dyplomatycznym i zdolnością przystosowywania do zmieniających się warunków i układów, wielokrotnie łagodził skutki niebezpiecznych rozgrywek i eksperymentów Mao Zedonga; był mistrzem kompromisu. Cieszył się ogromnym uznaniem w armii, partii i administracji³³.

Osiągnięcie punktu docelowego w Yan'anie przez główne siły Armii Czerwonej pod dowództwem Mao Zedonga, Zhu De i Zhou Enlaia, wskazało kierunek marszu pozostałych jednostek armii KPCh, operujących ciągle w rejonie Chin południowych. W czerwcu 1936 r. jednostki te dotarły do południowo-wschodnich rejonów Tybetu, gdzie stacjonowała część 4. Armii pod dowództwem Zhang Guotao, który nie popierał wytyczonego kierunku marszu do Shaanxi i jako miejsce docelowe wskazywał Xinjiang. Uważał, że teren ten pozostanie poza wpływami Guomindangu, a docelowo stanie się regionem opanowanym i podporządkowanym Moskwie. Kontynuując marsz w tym kierunku Zhang napotkał zdecydowany opór muzułmańskich władców prowincji Gansu, a jego oddziały zostały prawie doszczętnie zniszczone³⁴. Zhang z niedobitkami swojego oddziału dotarł do Yan'anu w październiku 1936 r. Pomimo niechęci Zhanga do Mao, mianowano go jednym z zastępców Mao Zedonga, co dowodzić miało jedności obozu chińskich komunistów³⁵. Ostatecznie jednak różnica zdań między Zhangiem i Mao była zbyt duża by mogli oni współpracować. W 1938 r. Zhang Guotang przeszedł na stronę Guomindangu i rozpoczął współpracę z rządem w Nanjing³⁶.

Ważnym wydarzeniem podczas „długiego marszu” był incydent zainicjowany przez Peng Dehuai, a celem jego ataku stał się Mao Zedong. Po przeprawie przez

³¹ Ł. Gacek, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków 2009, s. 141–142.

³² Jung Chang, J. Halliday, op.cit., s. 83–84.

³³ A. Halimarski, *Posłowie*, [w:] P. Władimirow, *Dziennik z rejonu specjalnego Chin z lat 1942–1945*, Warszawa 1977, s. 638–639.

³⁴ W. Olszewski, op.cit., s. 144.

³⁵ J. Fenby, *Czang Kaj-szek i jego Chiny*, tłum. J. Włodarczyk, Wrocław 2010, s. 288.

³⁶ Ł. Gacek, op.cit., s. 145.

Yangze, która trwała siedem dni, Mao podjął decyzję oblężenia i zdobycia miasta Huili, które wytypował jako centrum nowej bazy. Miasto było silnie ufortyfikowane, a lokalny przywódca zdeterminowany do stawienia zdecydowanego oporu tym bardziej, że lotnictwo guomindangowskie prowadzić zaczęło intensywne naloty na atakujące miasto oddziały Armii Czerwonej, która poniosła duże straty w ludziach. Straty były według oceny Peng Dehuaia niewspółmierne do założonego celu, a ich ogrom posunął go do podjęcia działań zmierzających do odsunięcia Mao z funkcji dowodzącego wojskiem. Jego stanowisko popierało wielu dowódców, w tym m.in. Lin Biao. Podczas zebrania zwołanego przez Zhang Wentiana 12 kwietnia 1935 r. Peng przedstawił zarzuty, które wspierał Lin. Jednak determinacja Mao i jego umiejętność narzucania własnego zdania doprowadziły do tego, że Peng stopniowo ustępował w tym werbalnym boju. „Zgubiło go poczucie przyzwoitości i godności”, którą zachował wobec zajadliwości, obelg i wrzasku adwersarza. Nie aspirował też do walki o władzę, tym bardziej, że Zhang Wentian poparł Mao Zedonga, określając Penga i jego zwolenników mianem „prawicowych oportunistów”, zaś inni obawiali się skutków eskalacji konfliktu. Mao zwyciężył, jednak poddał weryfikacji swoje plany i odstąpił od dalszego oblegania miasta, decydując o kontynuowaniu marszu na północ³⁷.

Konflikt między Mao i Pengiem powrócił w czasie tzw. „wielkiego skoku”, kiedy to Peng zdecydowanie krytykował jego efekty i obciążał Mao Zedonga winą za poniesione straty i ludzkie nieszczęścia. Tym razem jednak Mao rozprawił się z nim ostatecznie, kończąc „dzieło zniszczenia” w czasie rewolucji kulturalnej, kiedy to aresztowany i torturowany zmarł 29 listopada 1974 r. W tej kampanii Penga poparł Zhu De, jednak wspólna przeszłość i działalność w okresie tworzenia zrębów maoistowskiej dyktatury oraz poparcie Zhou Enlaia uratowały go przed smutnym końcem jaki spotkał Peng Dehuaia.

Po zakończeniu „długiego marszu” i zainstalowaniu władz partyjnych i wojskowych KPCh w Yan'anie przystąpiono do budowy podwalin organizacji społecznej o charakterze państwa, w którym główną rolę przejęła armia, która była głównym elementem aparatu partyjnego i państwowego. Zgodnie z zasadami wypracowanymi przez Mao Zedonga, w działalności partii i życiu społecznym wprowadzono wojskowy styl pracy i wojskową dyscyplinę. Instytucje cywilne, szkoły i inne organizacje zostały zmilitaryzowane i wprowadzono w nich reżim koszarowy³⁸. Najważniejsze zatem znaczenie mieli główni przywódcy Armii Czerwonej, a wśród nich przede wszystkim Mao Zedong, Zhou Enlai i Zhu De. W warunkach prowadzonej rewolucji zasady zmilitaryzowanej organizacji społeczeństwa na wyzwolonych terenach pro-

³⁷ Jung Chang, J. Halliday, op.cit., s. 159–160.

³⁸ *Problemy wojskowości w teorii i praktyce maoizmu*, red. D. Wołkoganow, A. Antosiak Warszawa 1980, s. 190.

wincji Shaanxi okazały się skuteczne. Przyciągały kolejnych zwolenników do KPCh i rekrutów do oddziałów armii. Porządek w wojsku regulowały zasady przyjęte jeszcze w 1928 r., określonych jako „Trzy wielkie reguły karności i osiem godnych uwagi przepisów”. W tym czasie przeciętny wiek szeregowych żołnierzy wynosił 19, a oficerów 24 lata. 58% żołnierzy wywodziło się z rodzin chłopskich, 38% – robotniczych, 4% z drobnomieszczaństwa i inteligencji. Wszyscy oficerowie i ok. 70% żołnierzy umiało czytać i pisać, co nie było powszechnym w Chinach zjawiskiem. W tym czasie armie Guomindangu i *warlordów* składały się w zdecydowanej większości z niepiśmiennych żołnierzy i kadry. Rozwijając zasadę równości dowódcy Armii Czerwonej, w tym Mao Zedong, Zhou Enlai i Zhu De, mieszkali w tych samych prymitywnych warunkach, żywili się nie lepiej od żołnierzy³⁹.

W znacznej odległości od obszaru szczególnie penetrowanego i kontrolowanego przez Jiang Jieshi, w Yan'anie komuniści mieli odpowiednie warunki rozwoju. Trzej bohaterowie nieniejszego wykładu mogli bez konfliktów realizować założenia polityki Mao Zedonga, a każdy z nich koncentrował się na innym jej zakresie. Zhu De nadzorował kształcenie bojowe żołnierzy i rozwój umiejętności organizacyjno przywódczych kadry oficerskiej, Zhou Enlai prowadził działalność organizacyjno-administracyjną w rejonie, a Mao Zedong koncentrował się głównie na przygotowywaniu teoretycznych podstaw działalności armii i założeń organizacyjnych przyszłego państwa. Trójka przywódców nie miała powodów do sporów, koncentrowała się bowiem na różnych obszarach życia społecznego, gospodarczego, administracyjnego i wojskowego. Działalność teoretyczna Mao ujawniała tendencje do „schińszczenia” marksizmu. Rozwijał on koncepcję budowy podstaw nowego ładu społeczno-politycznego opierając się na chłopstwie, rozwijając walkę narodowowyzwoleńczą przez włączenie do niej wszystkich sił patriotycznych bez względu na różnice klasowe, przy stopniowym osłabianiu związków ze Związkiem Radzieckim, co sprzyjało narastaniu w KPCh nastrojów nacjonalistycznych. Ujawniały się także coraz bardziej wyraźne wewnętrzne sprzeczności w partii. Z jednej strony coraz silniejsza stawała się frakcja nacjonalistyczna z Mao na czele, z drugiej zaś nie osłabło jeszcze oddziaływanie sił proletariacko-internacjonalistycznych, których trzon stanowili reprezentanci grupy „28 bolszewików”⁴⁰, preferujących realizację polityki zgodnie z wytycznymi Kominternu. W tym właśnie okresie wyrastać zaczął mit Mao Zedonga, stopniowo przekształcający się w wszechobecny kult Wielkiego Sternika.

System organizacyjno-administracyjny terenów kontrolowanych przez KPCh opisali nie szczędząc pochwał Amerykanie, którym udało się w latach 30. dotrzeć do

³⁹ G. Jaszuski, *op.cit.*, s. 85.

⁴⁰ Por. K. Gawlikowski, *Nowa batalia o Konfucjusza*, Warszawa 1976, s. 70–71.

tych obszarów Chin. Byli wśród nich, m.in. dziennikarze Agnes Smedley, Joy Homer i Edgar Snow, prof. Andrew T. Roy, dr. Robert Brown – misjonarz i lekarz, misjonarz George A. Fintch⁴¹. Wszyscy wskazywali na pozytywne efekty polityki wewnętrznej KPCh, wprowadzone zmiany i osiągnięcia przywódców KPCh w tzw. „rejonie pogranicznym”. W czasie wizyt przedstawiciele USA wykazywali szczególne zainteresowanie działalnością Mao Zedonga, Zhou Enlaia i Zhu De i to oni głównie byli ich partnerami podczas wizytacji rejonu, rozmów i wywiadów, pozostawiając bardzo dobre wrażenie, którego efektem była doskonała w tym czasie prasa w Stanach Zjednoczonych, jaką miała Komunistyczna Partia Chin. Edgar Snow oceniał rząd Jiang Jieshi jako „autorytarną, półfeudalną dyktaturę”, a Ernest Hemingway, który w Chinach przebywał w 1941 r., krytykował Jiang Jieshi za „wypaczenie faktów, a władze guomindangowskie za prowadzenie reakcyjnej polityki”, sugerując jednocześnie podział Chin na dwie strefy wpływów KPCh i Guomindangu, jako cel dla polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych wobec ZSRR⁴². Politycy Stanów Zjednoczonych nie dostrzegli jednak możliwości rozwinięcia współpracy z KPCh uznając, że jest to organizacja działająca pod silnym wpływem Moskwy, głównego przeciwnika Waszyngtonu. Nadzieje wiązali z partią narodową Guomindangu i Jiang Jieshi, ideologicznie bliższym amerykańskiej polityce, ujawniającym tendencje antyradzieckie, którego potencjał militarny i zakres wpływów w Chinach uznawano za czynnik, który może ustabilizować sytuację w regionie. W tej sytuacji partia Mao Zedonga zmuszona została do przyjęcia orientacji promoskiewskiej, pomimo że sam Mao zbytniego optymizmu w tych działaniach nie wykazywał.

W konsekwencji rozwoju działań militarnych Japonii w Chinach⁴³, pod presją Stalina, VII Zjazd Międzynarodówki Komunistycznej, przy akceptacji przedstawicieli KPCh w Kominternie, wezwał do organizowania jednolitego antyimperialnego frontu walki z imperializmem japońskim⁴⁴, a 1 sierpnia 1935 r. w wyniku działań Wang Minga ogłoszono „Orędzie do narodu w sprawie przeciwstawienia się Japonii i uratowania Ojczyzny”, w którym wysunięto propozycję utworzenia rządu obrony narodowej złożonej z przedstawicieli różnych ugrupowań politycznych i wojskowych oraz

⁴¹ Z. Góralczyk, op.cit., s. 105–106.

⁴² Ibidem, s. 109–110.

⁴³ Operacje wojskowe Japonii na obszarach Mandżurii przedstawiono [w:] P. Ostaszewski, *Konflikt o Mandżurię 1931–1945*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869–2006*, red. idem, Warszawa 2006, s. 186–197.

⁴⁴ VII Zjazd Międzynarodówki Komunistycznej obradował w dniach 25.07–21.08.1935 w Moskwie. Przedstawicielem KPCh, uczestniczącym w obradach był m.in. Wang Ming. Szerzej: J. Tomicki, *Międzynarodowy ruch robotniczy w walce o jednolity i ludowy front przeciw faszystowskiemu i wojnie (1934–1939)*, [w:] *Międzynarodowy ruch robotniczy*, t. 1, *Wiek XIX–1945*, (red.) J.W. Gołbiowski, I. Koberdowa, J. Pawłowicz, Warszawa 1976, s. 608 i n.

powołania zjednoczonego dowództwa i połączonej armii antyjapońskiej. Takiej formuły nie aprobował w tym czasie ani Mao Zedong, ani Jiang Jieshi. Do zmiany postawy obu polityków przyczyniły przede wszystkim wydarzenia, jakie miały miejsce w grudniu 1936 r., nazwane później „incydentem w Xi'anie”, kiedy to Jiang Jieshi został aresztowany przez zbuntowanych generałów Zhanga Xuelianga (1901–2001) i Yanga Huchenga (1893–1949) i zmuszony do złożenia deklaracji zaprzestania ataków na Armię Czerwoną i zawarcia sojuszu z KPCh przeciwko Japonii⁴⁵. Z opresji Jiang wyszedł bez szwanku, lecz życie zawdzięczał wyłącznie postawie Zhou Enlaia, którego Mao wysłał do Xi'anu z misją likwidacji generalissimusa. Zhou postępował zgodnie z wytycznymi Stalina i gdy tylko Jiang Jieshi zadeklarował gotowość do współpracy, doprowadził do jego natychmiastowego uwolnienia. W tej sytuacji Mao nie miał innego wyjścia, musiał zaakceptować wskazówki udzielane przez Moskwę i pogodzić się z decyzją o utworzeniu kolejnego sojuszu KPCh–Guomindang.

Na początku 1937 r. Jiang Jieshi podjął decyzję o włączeniu oddziałów Armii Czerwonej w skład Armii Narodowo-Rewolucyjnej Guomindangu, jednak już w lutym tego roku CKW Guomindangu zalecił ujednoczenie armii, a tym samym pozbawienie prawa do odrębności i jednolitości oddziałów KPCh, co spotkało się z ostrą krytyką Mao Zedonga i innych przywódców partii, wyartykułowaną podczas konferencji partyjnej Chińskiego rejonu Rewolucyjnego w maju 1937 r.⁴⁶ W sierpniu nastąpiło formalne włączenie oddziałów Armii Czerwonej do Narodowo-Rewolucyjnych Sił Zbrojnych, jako VIII Armia Polowa pod dowództwem Zhu De, którego zastępcą został mianowany Peng Dehuai, szefem sztabu – Ye Jianying (1897–1986), a komisarzem politycznym Ren Bishi (1904–1950). Trzema dywizjami, które wchodziły w skład VIII Armii dowodzili: Lin Biao, He Long, Liu Bocheng (1892–1986). Jednym z komisarzy został Deng Xiaoping (1904–1997)⁴⁷. Ponowne utworzenie sojuszu Guomindang–KPCh utrwalić miało zawarcie 1 sierpnia 1937 r., przez Związek Radziecki z guomindangowskim rządem, paktu o nieagresji i udzielenia pomocy finansowej oraz militarnej. Akt ten został podpisany kilka dni po rozpoczęciu przez Japonię ofensywy przeciwko Chinom i zajęciu Pekinu⁴⁸.

Jednak Mao nie ujawniał zaangażowania w działania zbrojne przeciwko Japonii⁴⁹, koncentrując się głównie na pojedynczych akcjach partyzanckich. Liczył na wzrost zaangażowania w walce armii Guomindangu, w wyniku którego ich potencjał ulegnie

⁴⁵ Wydarzenia w Xi'anie przedstawiono obszernie [w:] J. Fenby, *Czang Kaj-szek...*, s. 15–28.

⁴⁶ Ł. Gacek, *op.cit.*, s. 151–152.

⁴⁷ M.R. Sławiński, *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej...*, s. 64.

⁴⁸ Wojnę chińsko-japońską w latach 1937–1945 szeroko przedstawiono w pracy: J. Polit, *Gorzki triumf. Wojna chińsko-japońska 1937–1945*, Kraków 2013.

⁴⁹ Wojna chińsko-japońska jest przedmiotem pracy: M. Klimecki, *Pekin–Szanghaj–Nankin 1937–1945*, *op.cit.*

osłabieniu, co umożliwiłoby osiągnięcie sukcesu w wojnie domowej, której nieuchronność wzrastała wraz z likwidacją zagrożenia ze strony Japonii. Zdając sobie sprawę z takiej możliwości rozwoju sytuacji, Jiang Jieshi liczył na zaangażowanie ZSRR w wojnę z Japonią i także oszczędzał własne siły, nie mógł jednak całkowicie zaniechać akcji przeciwko japońskim siłom zbrojnym, na co naciskała zarówno Moskwa, jak i Waszyngton. Jiang nie zaniechał też działań wymierzonych przeciwko KPCh i w październiku 1940 r. wydał rozkaz zaatakowania Nowej 4. Armii, w trakcie walki zlikwidowano całe jej dowództwo.

Do połowy 1942 r., w wyniku działań wojsk japońskich zmniejszeniu uległ obszar kontrolowany przez komunistów, znacznie zmalał także stan 8. Armii i Nowej 4. Armii, a militaryzacja sfery społecznej, politycznej i gospodarczej ujawniała postępującą demoralizację w oddziałach. Mao stopniowo tracił popularność, zaostrzały się rozbieżności w kierownictwie KPCh, do czego wydatnie przyczyniała się jego skłonność do nawiązania głębszych relacji z Amerykanami. Wraz z inwazją wojsk hitlerowskich na ZSRR, stosunek Mao Zedonga do Stanów Zjednoczonych uległ zdecydowanej poprawie, licząc na amerykańskie wsparcie wojskowe i gospodarcze, do takiego stopnia, że planował on osobistą podróż do Ameryki⁵⁰. Jednak większą aktywność w wymiarze politycznym utrudniała Mao Zedongowi grupa aktywistów opowiadających się za realizacją zgodnie wytycznymi Kominternu, m.in. „wiernością zasadom proletariackiego internacjonalizmu i przyjaźnią ze Związkiem Radzieckim”⁵¹. Rozwój relacji ze Stanami Zjednoczonymi miał nie tylko koncentrować się w wymiarze pomocowym. Przyszłe imperium chińskie, które zamierzał zbudować Mao wymagało uznania obu wiodących sił w środowisku międzynarodowym, tj. ZSRR i USA. Jednak wysiłki Mao nie przyniosły spodziewanego efektu. Przedstawiciele władz amerykańskich, licznie odwiedzający tereny kontrolowane przez chińskich komunistów, pod wpływem pravicowego lobby wspierali narodowców, licząc na zawarcie kompromisu i utworzenie mieszanego rządu w ramach demokratycznego ustroju państwa, które miało powstać po zakończeniu II wojny światowej. Za wspieraniem militarnym Guomindangu opowiedzieli się m.in. gen. Albert C. Wedemeyer (1897–1989) i gen. George C. Marshall (1880–1959)⁵², co uwzględniono w polityce prezydenta Trumana wobec sytuacji na Dalekim Wschodzie⁵³.

Realizację planów rozpoczął w 1942 r. Mao od kampanii „naprawy stylu pracy”, która z przerwami trwała aż do zwycięstwa w wojnie z Guomindangiem. Skierowana

⁵⁰ S. Głabiński, *Mao i inni*, Warszawa 1974, s. 20.

⁵¹ Z. Góralczyk, op.cit., s. 120–121.

⁵² Aktywność Stanów Zjednoczonych w Chinach przedstawiono w pracy: W. Rodziński, *Agresja amerykańska w Chinach w latach 1945–1949*, Warszawa 1956.

⁵³ Por. J.L. Gaddis, *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2007, s. 53–55.

była przeciwko tym członkom władz KPCh, którzy byli zwolennikami rozwoju współpracy z ZSRR i działalnością proletariacko-internacjonalistyczną, a wśród nich m.in. Wang Mingowi, Zhang Wentienowi, Bo Gu, Gao Gangowi i in. Mao chciał oczyścić partię z wszystkich grup mogących się jemu przeciwstawić i zagrażać rozwojowi kultu jednostki. Już w tym czasie propagowano hasło: „Przywództwo Mao Zedonga przenika wszystko, w pieśni *Wschód jest czerwony*, nazywano go „wielką gwiazdą zbawienia ludu”, a w szkołach znajdujących się na terenach kontrolowanych przez KPCh uczono dzieci sloganu: „Wszyscy jesteśmy posłusznymi dziećmi Przewodniczącego”⁵⁴. Nie zdołał jednak wyeliminować najgroźniejszych przeciwników, którzy dysponowali znaczną siłą we władzach partii. Udało mu się jednak na jakiś czas wytlumić ich reakcje, by rozprawić się ostatecznie w latach następujących po utworzeniu ChRL. Działania represyjne w ramach kampanii „naprawy stylu pracy”, każdego członka partii przejawiającego sympatię wobec Związku Radzieckiego ogłaszano „wrogim elementem” lub „agentem Moskwy”. Nierzadko byli oni aresztowani, a wielu rozstrzelano. Coraz wyraźniej gloryfikowano Amerykę, licząc na jej wsparcie militarne, którego nie mogli otrzymać od Moskwy zaangażowanej w konflikcie z Niemcami hitlerowskimi. W 1944 r. uroczyste nawet obchodzono rocznicę niepodległości Stanów Zjednoczonych i demokratycznych osiągnięć Washingtona, Jeffersona i Lincolna⁵⁵.

25 kwietnia 1945 r. w Yan'anie Mao Zedong zwołał VII Zjazd KPCh; minęło aż siedemnaście lat od poprzedniego. Wspierany przez swoich zwolenników, bez żadnych oporów ze strony adwersarzy sformalizował przejście całej władzy w partii. Został przewodniczącym Komitetu Centralnego, Biura Politycznego i Sekretariatu⁵⁶. W kierownictwie partii przeważali maoiści, a teoretyczne założenia doktrynalne Mao stały się wyznacznikiem działalności partii. W nowym statucie KPCh zapisano, że „Komunistyczna Partia Chin w całej swej działalności kieruje się ideami Mao Zedonga”⁵⁷.

19 września 1946 r. Zhou Enlai zerwał rozmowy z Amerykanami dotyczące zawarcia pokoju z Guomindangiem, zarzucając im stronnictwo, a w polityce USA Chiny stały się elementem przeciwdziałania rozszerzania wpływów przez Związek Radziecki. Faktycznie w koncepcjach Stalina Chiny nie były celem radzieckiej ekspansji, lecz ośrodkiem zdolnym do uczestniczenia w „światowej rewolucji”. Przywódcy

⁵⁴ J. Fenby, *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi...*, s. 433.

⁵⁵ Z. Góralczyk, op.cit., Warszawa 1981, s. 122.

⁵⁶ Jung Chang, J. Halliday, op.cit., s. 272.

⁵⁷ K.W. Kukuszkin, W.I. Głunin, *Wojna narodowowyzwoleńcza przeciwko imperializmowi japońskiemu (1937–1945)*, [w:] *Najnowsza historia Chin*, red. G.W. Astafiew, W.N. Nikiforow, M.I. Sładkowskij, Warszawa 1976, s. 303–304.

Stanów Zjednoczonych dostrzegali zagrożenie ewentualnego sojuszu radziecko-chińskiego dla amerykańskich wpływów w regionie, jaki mógłby powstać po zwycięstwie KPCh, a pod wpływem opinii publicznej wydatnie wspierali Jiang Jieshi, aż do jego ostatecznego upadku i wycofania się na Tajwan, a w kolejnych latach stworzyli „parasol ochronny” zabezpieczający reżim Jiang Jieshi przed ewentualną aneksją wyspy przez siły zbrojne KPCh⁵⁸.

Mao ponownie zmuszony został do współpracy z Moskwą, tym bardziej, że po zwycięstwie nad hitlerowskimi Niemcami, Stalin skierował znaczne siły przeciwko Japonii, przystępując do działań w rejonie Mandżurii. Konsolidacja sił KPCh przeciwko Guomindangowi nastąpiła w 1946 r. głównie na obszarach wiejskich Chin północnych. Ponownie wysunięto hasła reformy rolnej, wstrzymanej po utworzeniu zjednoczonego frontu w 1937 r., przyczyniając się do aktywnego wsparcia chińskich chłopów. W połowie 1947 r. armia KPCh rozpoczęła zmasowany kontratak, a najważniejszą bitwą okazała się konfrontacja obu armii w regionie Huai-Hai na północ od Nanjingu w 1949 r., w której jednym z przywódców był Deng Xiaoping⁵⁹. Już 1 listopada 1948 r. Departament Stanu USA przewidywał, że reżim Jiang Jieshi upadnie jeszcze przed końcem roku. Ostatecznie, na początku grudnia 1949 r. Rząd Narodowy ewakuował się na Tajwan wraz z pozostałymi oddziałami (łącznie ok. 20 mln ludzi)⁶⁰.

W dniach 21–30 września 1949 r. w Bejingu zwołano Ludową Polityczną Konferencję Konsultatywną, w której udział wzięło 662 delegatów reprezentujących KPCh i 13 innych partii politycznych i ChALW, stowarzyszenia oraz mniejszość narodową w kraju i chińską emigrację. Podczas obrad uchwalono „Program Ogólny”, który stanowił tymczasową ustawę zasadniczą Chińskiej Republiki Ludowej, proklamowano utworzenie ChRL, powołano Centralny Rząd Ludowy, ustanowiono Bejning jako stolicę państwa, przyjęto hymn i flagę państwa. Przewodniczącym Centralnego Rządu Ludowego został Mao Zedong – przywódca KPCh, jego zastępcami: Zhu De – naczelny dowódca ChALW, Song Qingling (1893–1981) – wdowa po Sun Zhongshan (1866–1925), Liu Shaoqi, Gao Gang, Zhang Lang – przewodniczący Ligi Demokratycznej, Li Qisen – przewodniczący Komitetu Rewolucyjnego Guomindangu. Centralny Rząd Ludowy wyłonił Radę Administracyjną składająca się z 30 ministrów i przewodniczących centralnych urzędów państwowych. Premierem Państwowej Rady Administracyjnej i ministrem spraw zagranicznych został Zhou Enlai, a jednym z jego zastępców Guo Moruo (1892–1978). Ustanowiono Ludową Rewolucyjną Radę Woj-

⁵⁸ Por. A. Bógdał-Brzezińska, *Globalizacja polityki Stanów Zjednoczonych 1945–1949*, Warszawa 2001, s. 326–333.

⁵⁹ J.K. Fairbank, op.cit., s. 312.

⁶⁰ Wojnę domową w Chinach przedstawiono w pracy: J. Polit, *Chiny 1946–1949*, Warszawa 2010, s. 308.

skąwą z Mao Zedongiem i Zhu De na czele oraz Sąd Najwyższy i Prokuraturę Państwową. Decyzję LPKK 1 października ogłosił publicznie Mao Zedong, a już 2 października powstanie nowego państwa zaakceptował Związek Radziecki. W ślad za Moskwą ChRL uznały inne państwa bloku socjalistycznego, w tym Polska⁶¹. Mao skoncentrował w swoich rękach przywództwo w partii, rządzie i wojsku, zaś Zhou Enlai piastował funkcje członka Centralnego Ludowego Rządu Rewolucyjnego, premiera i ministra spraw zagranicznych, członka Biura Politycznego i sekretarza KC KPCh⁶².

Od utworzenia ChRL do śmierci Mao Zedong podejmował wiele działań, wymierzonych głównie w jego najważniejszych przeciwników politycznych wywodzących się z grupy proletariacko-internacjonalistycznej. Starał się także znaleźć godne miejsce dla Państwa Środka, szukając zarówno sojuszników, ale także nie wahał się rzucić wyzwanie całemu światu. Pomimo że upadł światowy system komunistyczny z centrum w Moskwie, zahartowane przez Mao Chiny komunistyczne przetrwały, stając się jednym z najważniejszych aktorów współczesnych stosunków międzynarodowych, zdolnych odeprzeć każdy akt agresji.

Chiny Mao Zedonga były z założenia państwem, w którym permanentnym zjawiskiem był kryzys. Od początku swoich rządów konstruował kolejne przeszkody i zmuszał Chińczyków do ich pokonywania, stawiając za główny cel utworzenie homogenicznego społeczeństwa, akceptującego „jedynie słuszną linię partii”, a partyjny aparat jako jednolity organ realizujący „jedynie słuszną drogę wyznaczoną przez Przewodniczącego”. By ten cel osiągnąć Mao zdecydowany był nie tylko pozbyć się ideologicznych adwersarzy, ale także podjąć działania zmierzające do wyeliminowania wpływów ponadczasowej tradycji i kulturowego dziedzictwa. „Myśli, kultura, obyczaje, które doprowadziły Chiny do miejsca, w jakim je zastaliśmy, muszą zniknąć; myśl, kultura i obyczaje Chin proletariackich, nieistniejące wciąż jeszcze, muszą się pojawić. (...) Myśl, kultura, obyczaje powinny narodzić się z walki, a walka powinna trwać tak długo, jak istnieje ryzyko cofnięcia się wstecz”⁶³.

Zanim jednak Mao Zedong rzucił społeczeństwu wyzwanie do przeprowadzenia rewolucji kulturalnej postawił zadanie intensyfikacji postępu gospodarczego, wyznaczając cele pod hasłem „trzech czerwonych sztandarów”, tj. (1) linii generalnej partii,

⁶¹ G. Jaszuski, op.cit., s. 130–134.

⁶² B. Andrysewicz, *System władzy w Chińskiej Republice Ludowej*, Warszawa 1980, s. 34.

⁶³ Cyt. za: H. Kissinger, *O Chinach*, tłum. M. Komorowska, Wołowiec 2014, s. 106.

która ograniczać się miała w zasadzie do walki z przeciwnikami ideologicznymi wewnątrz partii; (2) „wielkiego skoku” – kampanii mającej uaktywnić rezerwy społeczne do intensyfikacji wzrostu gospodarczego; (3) „komun ludowych” – utożsamianych z militarystyczną formą organizacji życia społeczno-gospodarczego, całkowicie podporządkowanego realizacji dwóch pierwszych wyznaczników⁶⁴.

Kampania „wielkiego skoku” ruszyła jeszcze przed formalnym zatwierdzeniem jej przez drugą sesję VIII Zjazdu KPCh. W błyskawicznym tempie ogarnęła cały kraj i przyniosła katastrofalne skutki. Efekty projekt ujawniły oblicze olbrzymiej katastrofy, zarówno ze społeczno-gospodarczego, jak też politycznego punktu widzenia. Głód pochłonął ok. 40 mln śmiertelnych ofiar, a tylko w prowincji Anhui na każdy tysiąc mieszkańców w wyniku głodu zmarło blisko 69 osób⁶⁵. W wielu publikacjach dotyczących „wielkiego skoku” liczba śmiertelnych ofiar tego okresu jest bardzo różna i oscyluje od 20 mln do nawet 55 mln i więcej. Głód był powszechny i tak dotkliwy, że ludzie żywili się korą drzew, a nawet mielonymi kamieniami i ziemią. W menu głodujących pojawiło się nawet mięso padłych zwierząt. Wielokrotnie głód ujawniał zjawisko kanibalizmu i nekrofagii. Mordowano dzieci, by ich ciała gotować na pożywienie, odkopywano i obgryzano mięso trupów. Mężczyźni sprzedawali żony, by zebrać jakąkolwiek gotówkę. Bandy przymierających głodem chłopów atakowały spichlerze i pociągi ze zbożem. Prokreacja spadła do poziomu, który nie zapewniał odnawiania pokolenia. Gwałtownie spadła liczba ludności⁶⁶.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że u podłoża działań Mao Zedonga i presji na realizację wielkiego skoku leżało dążenie do utworzenia autarkicznego, idealnego społeczeństwa, „przypominającego pierwotne społeczności (...), społeczeństwa bez podziałów klasowych, gdzie wszystkie środki produkcji są wspólne”⁶⁷, do czego przyczynić się miało szybkie tworzenie komun ludowych, których korzeni Mao upatrywał w starożytnej historii Chin. Według niego cel ten miał zostać osiągnięty przez połączenie teorii socjalistycznych Karola Marksa z legistycznym pragmatyzmem pierwszego cesarza Chin Shi Huangdi oraz połączenie demokracji z kolektywizmem⁶⁸. Rządy „twardej ręki” Mao wymagały jednak jednomyślności i podporządkowania wszystkich członków władz partii. Tymczasem, w miarę rozwoju efektów wiel-

⁶⁴ Politykę „trzech czerwonych sztandarów” szeroko przedstawiono w pracy: W.J. Dziak, *Chiny wschodzące supermocarstwo*, Warszawa 1996 oraz W.J. Dziak, J. Bayer, *Mao. Zwycięstwa, nadzieje, klęski*, op.cit.

⁶⁵ J. Fenby, *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi...*, s. 565.

⁶⁶ F. Dikóttér, *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, tłum. B. Gadomska, Wołowiec 2013, s. 448–449.

⁶⁷ J. Pawłowski, *Przeszłość w ideologii Komunistycznej Partii Chin. Wpływ tradycyjnej filozofii chińskiej na ideologię partii*, Warszawa 2013, s. 121.

⁶⁸ Ibidem, s. 125.

kiego skoku, coraz wyraźniej ujawniał się kryzys wśród przywódców KPCh, którzy coraz silniej prezentowali negatywną ocenę eksperymentów Wielkiego Sternika.

Nieudany projekt spotkał się ze zdecydowaną krytyką, z którą wystąpił na VIII Plenum KC KPCh Peng Dehuai, wspierany przez Zhu De. Do działań zapobiegających rozwojowi kryzysu państwa spowodowanego „wielkim skokiem” przystąpił niezawodny Zhou Enlai, który przyjął także rolę obrońcy Mao uzasadniając, że „niedociągnięcia wyniknęły głównie z powodu braku doświadczenia, koniecznego w realizacji programu «wielkiego skoku naprzód». Były to jednak błędy lokalne i tymczasowe, zostały więc naprawione natychmiast po ich wykryciu. Dokonując naprawy niedociągnięć niektórzy przesadzili w ich ocenie twierdząc, że niższe zadania ekonomiczne są lepsze. Niedoceniając wielkich ruchów masowych i generalizowanie błędów musi się spotkać ze zdecydowaną odprawą”⁶⁹. Z opresji Mao wyszedł obronną ręką. Wyeliminował Peng Dehuai i na jego miejsce wprowadził na stanowisko ministra obrony narodowej Lin Biao, który będzie miał w kolejnych latach ważne zadanie do wykonania, lecz ostatecznie skończy podobnie. Zhu De, jako najstarszy weteran wojny narodowowyzwoleńczej, nie został represjonowany, jednak Mao skutecznie uniemożliwił mu dalsze wpływanie na kształt polityki uprawianej przez KPCh.

Pomimo że Zhou Enlai ambitnie realizował „program naprawczy”, gospodarka stopniowo podnosiła się z upadku i rosła produkcja rolna, sprawa rozliczenia „wielkiego skoku” powróciła ponownie w latach 1961 i 1962. W styczniu 1962 r., podczas konferencji partyjnej, do krytyki Mao dołączył Liu Shaoqi i Deng Xiaoping, podczas gdy Zhou Enlai pozostawał wiernym Przewodniczącemu. Do 1965 r. sytuacja w kraju uległa normalizacji, a Mao przygotowywał się do kolejnej wielkiej kampanii – „wielkiej proletariackiej rewolucji kulturalnej”, do której zmobilizował miliony młodych Chińczyków i korzystał z wsparcia Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. Ostateczną rozprawę poprzedziła kampania „czterech czystek” skierowana głównie przeciwko niepodporządkowującym się dowódcom armii.

Wbrew konfucjańskiej tradycji, zgodnie z którą każda reforma była kolejnym ogniwem łańcucha, czynnikiem mającym przywrócić znaczenie dawnych wartości, Mao Zedong dążył do radykalnej i natychmiastowej transformacji społeczno-politycznej rzeczywistości oraz całkowitego zerwania z przeszłością. Do osiągnięcia celu włączył armię i zaprowadził powszechną militaryzację, wypowiadając wojnę chińskiej tradycji osadzonej na kulcie przeszłości i pielęgnacji dorobku kulturowo-cywilizacyjnego, wyrażanego w sztuce i tradycyjnych wartościach. Porównując chińskie społeczeństwo do atomu, a energię uwalnianą podczas procesu rozszczepiania, do eksplozji energii narodu, Mao zamierzał rozbudzić i wykorzystać społeczny entuzjazm

⁶⁹ S. Barteczko, *Przebrane bitwy Mao*, Warszawa 1981, s. 23.

do walki z konfucjańską tradycją, której osią było dążenie i utrzymanie powszechnej „harmonii”, którą postrzegał jako czynnik ograniczający zdolność społeczeństwa do uczestnictwa w „permanentnej rewolucji”. „Harmonia”, zdaniem Mao, miała nastąpić dopiero po wyeliminowaniu wszystkich jego przeciwników, a postęp społeczno-gospodarczy mógłby być osiągnięty po serii brutalnych prób ścierania się przeciwnych sił, zarówno w obrębie państwa, jak i poza jego granicami.

Rewolucja kulturalna stała się kolejną wielką klęską Mao Zedonga jedynie aktywność Zhou Enlaia w eliminowaniu jej skutków nie przyczyniła się do głębokiej zapadki gospodarczej państwa. Gdy po śmierci wszystkich trzech bohaterów niniejszego wykładu ster przejął Deng Xiaoping miał już przygotowany grunt do wprowadzenia zainicjowanych przez Zhou Enlaia „czterech modernizacji”: (1) rolnictwa, (2) przemysłu, (3) nauki i techniki, (4) armii. Skuteczna i konsekwentna realizacja polityki rozwoju w tych czterech obszarach w ciągu niespełna trzech kolejnych dekad doprowadziła Chiny do drugiego miejsca po Stanach Zjednoczonych w światowym PKB oraz przyczyniła się do rozbudowy potencjału militarnego państwa do poziomu umożliwiającego stawienie skutecznego oporu największym potęgom militarnym świata. Nie zmienia to jednak faktu, że Chiny nadal realizują ustalone przez Denga w 1979 r. „cztery podstawowe zasady”, zgodnie z którymi Chiny muszą iść: (1) drogą socjalizmu, (2) dyktatury proletariatu, (3) przywództwa partii, (4) marksizmu-leninizmu-mysli Mao Zedonga⁷⁰.

Mao Zedong zmarł 9 września 1976 r. po przegranej walce z chorobą. Jego śmierć poprzedziło ogromne trzęsienie ziemi w m. Tangshan, które pochłonęło ok. 250 tys. ofiar i uznane zostało za działanie „niebios” unieważniające mandat do sprawowania władzy. Zostawił następcom dziedzictwo wielkości i okrucieństw oraz mitologicznego kultu jednostki. Jego spuścizną były Chiny oczyszczone z resztek archaicznego systemu, przygotowane do reform, ale przede wszystkim panujący ciągle w kraju chaos i „bandę czworga” starającą się rozwijać swoją radykalną politykę. Pomimo krytyki nadal pozostaje symbolem walki o wolność i niezależność państwa, a wraz z postępem czasu w miejsce krytyki szalonych kampanii społecznych ujawnia się apoteoza jego osiągnięć, czego wyrazem może być m.in. wybudowany w prowincji Hunan jego pomnik o wysokości 37 m, zaś mauzoleum na Placu Tiananmen w Pekinie jest jednym z głównych miejsc wycieczek nie tylko Chińczyków. 120. rocznica urodzin Przewodniczącego była hucznie obchodzona, a z badań opinii publicznej w Chinach wynika, że 85% osób uważa, że jego osiągnięcia są ważniejsze od popełnionych błędów⁷¹. W jednej ze świątyń w prowincji Sichuan ołtarzu obok posągów Buddy i bogini

⁷⁰ J.K. Fairbank, op.cit., s. 379.

⁷¹ *Chiny: Mao wciąż jest bohaterem dla Chińczyków?*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1010816,Chiny-Mao-wciaz-jest-bohaterem-dla-Chinczykow>, odczyt z dn. 10.08.2016.

miłosierdzia Guanyin pojawiły się połączane posągi Mao Zedonga i jego towarzyszy – Zhou Enlaia i Zhu De⁷².

Grupa radykalnych zwolenników, pomimo sprzeciwu Mao Zedonga, starała się wyeliminować Zhou Enlaia, wskazując jego zbytne zaangażowanie w rozwój kontaktów z Ameryką. W 1973 r. stopniowo był odsuwany od udziału w polityce i został wezwany przez Mao Zedonga do wytłumaczenia się przed Biurem Politycznym KC KPCh z uprawnianej przez niego polityki zagranicznej. W tym czasie Zhou był już poważnie chory, więc jego odsunięcie tłumaczono koniecznością podjęcia leczenia, lecz faktycznie jego wyeliminowanie było efektem nacisków ze strony „bandy czworga” na Mao Zedonga. W styczniu 1975 r. Zhou po raz ostatni wystąpił publicznie podczas OZPL i ostatni raz okazał lojalność wobec Przewodniczącego. Wychwalał rewolucję kulturalną i kampanię „antykonfucjańską” jako właściwy kierunek, lecz w tym samym przemówieniu podjął też polemikę ze zwolennikami chińskiej autarkii wskazując na konieczność przystąpienia do realizacji „czterech modernizacji” i nawołując do zakończenia walki ideologicznej. Lecz był to ostatni akt jego działalności politycznej. Zmarł 8 stycznia 1976 r. Jego śmierci towarzyszyły ogromne manifestacje i publicznie okazywany żal społeczeństwa. Pogrzeb odbył się 15 stycznia, a laudację wygłosił Deng Xiaoping, wskazując jego niezaprzeczalnie pozytywne cechy, co zostało skrytykowane przez kierownictwo partii. Zgodnie z jego wolą prochy zmarłego zostały rozrzucone po Chinach⁷³.

Jednym z niezaprzeczalnych sukcesów polityki zagranicznej Zhou Enlaia było porozumienie z Indiami zawarte 28 czerwca 1954 r., w którym obie strony uznały tzw. „5 zasad pokojowego współistnienia”. Stały się one podstawą komunikatu końcowego Konferencji Krajów Azji i Afryki, która odbyła się 18–24 kwietnia 1955 r. w Bandungu. Włączenie się Chin w ruch „państw niezaangażowanych” wskazywało jednoznacznie na kierunek polityki zagranicznej Państwa Środka, który zakładał przejęcie w nim przodownictwa, przy odsunięciu i umniejszeniu roli i znaczenia Związku Radzieckiego. W podobnym tonie brzmiało oświadczenie Peng Dehuaia wygłoszone 12 maja 1955 r. podczas Konferencji Państw Europejskich w Sprawie Zapewnienia Pokoju i Bezpieczeństwa w Europie⁷⁴.

Zhou Enlai miał pozostawić po sobie testament, w którym grupie dowódców wojskowych, zwolenników pragmatycznej linii polityki państwowej, polecał szczególnej opiece Deng Xiaopinga, wskazując go na przyszłego przywódcę. Wskazał też na ko-

⁷² M. Kruczkowska, *Ubóstwienie Mao. Kult byłego chińskiego dyktatora*, <http://wyborcza.pl/1,75399,19419304,ubostwienie-mao-kult-bylego-chińskiego-dyktatora.html>, odczyt z dn. 10.08.2016.

⁷³ Por. J. Pomfret, *Lekcje chińskiego. Dzieci rewolucji kulturalnej i dzisiejsze Chiny*, tłum. J. Helbersztat, Warszawa 2010, s. 64–65.

⁷⁴ Por. K. Makowski, op.cit., s. 22–23, 25–26.

nieczność ochrony „starych towarzyszy” znajdujących się u schyłku życia. Prawdopodobnie zdawał sobie sprawę z zagrożenia, jakie stanowiła dla nich „banda czworga” i jej zwolennicy.

We wnioskach uogólniających wskazuje się, że: (1) Współpraca między Mao Zedongiem, Zhou Enlaiem i Zhu De koncentrowała się głównie w wymiarze działalności KPCh zorientowanej na wygraniu wojny domowej i przejęciu władzy w państwie oraz wprowadzeniu socjalistycznego systemu społeczno-politycznego. (2) Wraz z przejęciem władzy Mao Zedong ujawniał tendencje do sprawowania rządów totalitarnych, czemu Zhou Enlai i Zhu De byli przeciwni. (3) Dostrzegając zagrożenia, jakie niósł dla Chin rozwój współpracy ze Związkiem Radzieckim, Zhou Enlai zdecydowanie opowiedział się po stronie Mao Zedonga w trakcie konfrontacji z frakcją proletariacko-internacjonalistyczną KPCh. (4) Zhu De był zwolennikiem współpracy militarnej z ZSRR, szczególnie w zakresie utworzenia nad Chinami „parasola ochronnego”, zabezpieczającego przed ewentualnym atakiem atomowym, co stało w konflikcie do polityki Mao Zedonga, dążącego do pełnego uniezależnienia Chin od Związku Radzieckiego. (5) Zarówno Zhou Enlai, jak również Zhu De sprzeciwiali się maoistowskim kampaniom politycznym „trzech czerwonych sztandarów” i rewolucji kulturalnej, dostrzegając zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego kraju i konsekwencji ekonomicznych, jednak Zhu De nie był zdolny do podjęcia jakichkolwiek działań i pozostał tylko przy umiarkowanej krytyce, zaś Zhou Enlai jako wierny maoistowski przewodnictwu skoncentrował się na działaniach regulujących niekorzystne efekty wdrażanych przez Mao projektów, pozostając w zasadzie przy niezmiennym poparciu Przewodniczącego. (6) U progu życia Zhou Enlai zdecydował się wyrazić krytykę rewolucji kulturalnej i wskazać na konieczność podjęcia działań modernizacyjnych w Chinach opartych na zasadach pragmatyzmu i racjonalności społeczno-politycznej oraz ekonomicznej, za co został publicznie potępiony i zmuszony do złożenia samokrytyki, lecz ostatecznie nie został wyeliminowany, jak wielu innych politycznych przeciwników Mao Zedonga. (7) Mao Zedong, Zhou Enlai i Zhu De pozostają w Chinach uznawani przez chińską opinię publiczną jako wielcy bohaterzy okresu walki o niepodległość Chin i budowę Chin Ludowych.

Bibliografia

- Andrysewicz B., *System władzy w Chińskiej Republice Ludowej*, Warszawa 1980.
- Barteczko S., *Przebrane bitwy Mao*, Warszawa 1981.
- Bógdał-Brzezińska A., *Globalizacja polityki Stanów Zjednoczonych 1945–1949*, Warszawa 2001.
- Braun O., *Chińskie zapiski 1932–1939*, tłum. W. Kozaczuk, Warszawa 1976.
- Chiny: Mao wciąż jest bohaterem dla Chińczyków?, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1010816,Chiny-Mao-wciaz-jest-bohaterem-dla-Chinczykow>.
- Dikötter F., *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, tłum. B. Gadomska, Wołowiec 2013.
- Dziak W.J., *Chiny wschodzące supermocarstwo*, Warszawa 1996.
- Dziak W.J., Bayer J., *Mao. Zwycięstwa, nadzieje, klęski*, Warszawa 2007.
- Fairbank J.K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2003.
- Fenby J., *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi*, tłum. J. Wąsiński, J. Wołk-Łaniewski, Kraków 2009.
- Fenby J., *Czang Kaj-szek i jego Chiny*, tłum. J. Włodarczyk, Wrocław 2010.
- Gacek Ł., *Chińskie elity polityczne XX wieku*, Kraków 2009.
- Gaddis J.L., *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2007.
- Gawlikowski K., *Nowa batalia o Konfucjusza*, Warszawa 1976.
- Głąbiński S., *Mao i inni*, Warszawa 1974.
- Głunin W.I., *Rewolucja narodowa (1925–1927)*, [w:] *Najnowsza historia Chin*, red. G.W. Astafiew, W.N. Nikiforow, M.I. Sładkowskij, Warszawa 1976.
- Grigoriew A.M., *Walka rewolucyjna w Chinach pod hasłem rad (1928–1937)*, [w:] *Najnowsza historia Chin*, red. G.W. Astafiew, W.N. Nikiforow, M.I. Sładkowskij, Warszawa 1976.
- Góralczyk Z., *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone (lipiec 1921–czerwiec 1950)*, Warszawa 1981.
- Halimarski A., *Posłowie*, [w:] P. Władimirow, *Dziennik z rejonu specjalnego Chin z lat 1942–1945*, Warszawa 1977.
- <http://dictionary.sensagent.com/28%20bolsheviks/en-en/>.
- http://www.wikiwand.com/en/28_Bolsheviks.
- Jaszuński G., *Narodziny Chin ludowych*, Warszawa 1950.
- Jung Chang, Halliday J., *Mao*, tłum. P. Amsterdamski, Warszawa 2007.
- Kampen T., *Mao Zedong, Zhou Enlai and the evolution of the Chinese communist leadership*, Copenhagen 2000.
- Kissinger H., *O Chinach*, przekł. Magdalena Komorowska, Wołowiec 2014.
- Klimecki M., *Pekin–Szanghaj–Nankin 1937–1945*, Warszawa 2008.

Kruczkowska M., *Ubóstwienie Mao. Kult byłego chińskiego dyktatora*, <http://wyborcza.pl/1,75399,19419304,ubostwienie-mao-kult-bylego-chińskiego-dyktatora.html>.

Kukuszkin K.W., Głunin W.I., *Wojna narodowyzwolenicza przeciwko imperializmowi japońskiemu (1937–1945)*, [w:] *Najnowsza historia Chin*, red. G.W. Astafiew, W.N. Nikiforow, M.I. Sładkowskij, Warszawa 1976.

dr Li Zhisui, *Mao. Prywatne życie przewodniczącego*, tłum. Z. Zaczyn, Warszawa 2000.

Makowski K., *Świat według Mao Zedonga. Doktrynalne podstawy chińskiej polityki zagranicznej (1949–1976)*, Toruń 2006.

Olszewski W., *Od Ruijina do Yan'anu. Ruch komunistyczny w Chinach w latach 1921–1936*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. R. Sławiński, Kraków 2005.

Ostaszewski P., *Konflikt o Mandżurię 1931–1945*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869–2006*, red. idem, Warszawa 2006.

Pawłowski J., *Przeszłość w ideologii Komunistycznej Partii Chin. Wpływ tradycyjnej filozofii chińskiej na ideologię partii*, Warszawa 2013.

Polit J., *Chiny*, Warszawa 2004.

Polit J., *Chiny 1946–1949*, Warszawa 2010.

Polit J., *Gorzki triumf. Wojna chińsko-japońska 1937–1945*, Kraków 2013.

Pomfret J., *Lekcje chińskiego. Dzieci rewolucji kulturalnej i dzisiejsze Chiny*, tłum. J. Helbersztat, Warszawa 2010.

Problemy wojskowości w teorii i praktyce maoizmu, red. Wołkoganow D., Antosiak A., Warszawa 1980.

Rodziński W., *Agresja Amerykańska w Chinach w latach 1945–1949*, Warszawa 1956.

Rodziński W., *Chiny w ogniu. Rewolucja w latach 1925–1927*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.

Rodziński W., *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.

Russell M.W., *From Imperial Soldier to Communist General: The Early of Zhu De and His Influence on The Formation of The Chinese Red Army*, Washington 2009.

Sławiński M.R., *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 1987.

Sławiński R., *Tajne stowarzyszenia i Tajpingowie*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. idem, Kraków 2005.

Terrill R., *Mao. Biografia*, tłum. J.M. Głogoczowski, Warszawa 2001.

Tomicki J., *Międzynarodowy ruch robotniczy w walce o jednolity i ludowy front przeciw faszystom i wojnie (1934–1939)*, [w:] *Międzynarodowy ruch robotniczy*, t. 1, *Wiek XIX–1945*, red. J.W. Gołębiowski, I. Koberdowa, J. Pawłowicz, Warszawa 1976.

Wielowski J., *Zwycięska armia Chin*, Warszawa 1952.

Zieliński P., *Konferencja w Bandungu – Trzeci Świat dochodzi do głosu*, <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/konferencja-w-bandungu-trzeci-swiat-dochodzi-do-glosu/>.